

(Research Article)
The Discourse of Dignity-oriented Criminal Policy in the Method of Imam Ali (AS)

Seyyed Reza Mousavi¹, Jamal Beigi^{2*}, Babak Pourghahramani³

Submit Date: 18 May 2023   **Revise Date:** 19 August 2023
Accept Date: 11 September 2023   **Publication Date:** 22 September 2023
(Page 121-149)

Abstract

The criminal policy in the method of Imam Ali (A.S), as a positive differential criminal policy and in line with the provisions of the noble verse “We have certainly honored the children of Adam”, on the one hand, sought to preserve human dignity and considered punishment as the last resort and, on the other, tried to realize judicial security, which is one of the most important needs and human rights of citizens in the society and has led to the growth and development of the society. Using a descriptive-analytical method, the present research answers this main question, ‘what are the manifestations of the criminal policy discourse in the method of Imam Ali (A.S)?’ with the aim of explaining the criminal policy discourse in the method of Imam Ali (A.S). The findings of the research indicate that in the method of Imam Ali (A.S), the discourse of preventive criminal policy in accordance with the model of participatory criminal policy and the discourse of Alevi criminal policy in criminal proceedings as a coherent and continuous set, have high goals that are based on dignity, humanity and the evolution of human society.

Keywords: Imam Ali (A.S), Nahj al-Balagha, Human Dignity, Preventive Criminal Policy, Fair Criminal Process.

1. Ph.D. Student in Criminal Law and Criminology, Maragheh Branch, Islamic Azad University, Maragheh, Iran

2. Associate Professor, Department of Criminal Law and Criminology, Maragheh Branch, Islamic Azad University, Maragheh, Iran

3. Associate Professor, Department of Criminal Law and Criminology, Maragheh Branch, Islamic Azad University, Maragheh, Iran

*: Corresponding Author:

Email: jamalbeigi@iau-maragheh.ac.ir

How to cite this article: Mousavi, S.R., Beigi, J., & Pourghahramani, B. (2023). The Discourse of Dignity-oriented Criminal Policy in the Method of Imam Ali (AS), *Quarterly Journal of Nahj al-Balagha Research*, 11(42), 121-149. DOI: 10.22084/NAHJ.2024.28281.2964

Extended Abstract

1. Introduction

The establishment of order and security is one of the main goals of governance in the society. In this context, every society must formulate and implement certain measures to deal with any type of crime and violation of the values of dignity of human societies to maintain order and security and establish social justice. These measures are called criminal policy. Therefore, the discourse of criminal policy follows the call for an all-round look at combating harmful social phenomena, and as a new model in the analysis of criminal phenomena, it has gained a very important position in the field of criminal law (Najafi Abrandabadi, 2018: 544). This description is a strategic, realistic and rational criminal policy for the control of delinquency, which is presented in two criminal and non-criminal forms. A dignified person has a special place in the method of Imam Ali (A.S) and ensures and guarantees the happiness of the world and the hereafter by presenting advanced programs and solutions. For example, the letter of Imam Ali (A.S) to Malik Ashtar, which is a charter to be applied in the society, especially the Islamic society (Hosni, 2018: 147), emphasizes the need for Malik Ashtar to protect the dignity of people (both Muslims and non-Muslims) in a way that he would like to be treated by explaining the strategies for achieving dignity and salvation in the society: "Infuse your heart with mercy, love and kindness to your subjects. Be not in face of them a voracious animal, counting them as easy prey. For they are of two kinds: either they are your brothers in religion or your equals in creation. Error catches them unaware, deficiencies overcome them, (evil deeds) are committed by them intentionally or by mistake. So grant them your pardon and your forgiveness and take it easy on them to the same extent that you hope God will grant you His pardon and His forgiveness and take it easy on you, for you are above them, and he who appointed you is above you, and God is above him who appointed you" (Nameh/53). Therefore, considering the realistic attitude of Imam Ali (A.S) towards social issues and deviance as well as human anthropological characteristics, while introducing dangerous groups prone to delinquency as well as crime-prone situations, specific theoretical and practical solutions to prevent deviance are presented to explain the principles of fair criminal proceedings in criminal policy, which not only overshadowed all areas of the criminal policy of the society of that day, but also provided the basis for the development of the knowledge of today's criminal policy; Therefore, the method of Imam Ali (A.S) should not remain as a "teaching" but become a "road map", because the system of the Alevi method is aimed at shaping the Islamic-Alevi method, or the "good method"; Therefore, a plan with such an approach can draw the general coordinates of a reading of criminal policy in the field of criminal policy, which can be considered as a "roadmap" for developing "Islamic Alevi model in Iran's criminal policy" as a local model.

2. Theoretical Framework

In this research, this discourse in the method of Imam Ali (A.S), which is a set of measures taken from the thought and actions of Imam Ali (A.S) in word and deed, emphasized the principle of honouring human beings even if they commit illegal acts. Realization of justice and tolerance towards criminals are two other strategic principles of Alevi criminal policy. These three principles are the origin of the derivation of other principles such as the principle of priority of crime prevention over other reactions and the principle of fair trial; Therefore, in the present study, the indicators of the discourse of dignity-oriented criminal policy in the Alevi way of life were explained in the four principles of servitude and rationality, justice and litigation, dignity and freedom, fairness and justice, and then preventive strategies were examined in the light of a: State criminal policy based on policies that deal with crime in the form of prevention focusing on the criminal and the victim, and the circumstances and environment of the crime, and b: social criminal policy based on the role of enjoining good and forbidding the evil in the prevention of crime and the role of the government in informing the people in order to prevent crime. Finally, the principles of fair criminal proceedings in Alevi criminal policy discourse analysed and studied to protect the rights of the parties to the complaint, including the principle of independence and impartiality of the judicial authority, the principle of acquittal, the principle of individualization of punishment, the principle of public trials, the prohibition of torture and harassment, and the principle of equality.

3. Research Method

This research, using a descriptive and analytical method, seeks to explain and analyse the preventive strategies and the principles of fair criminal proceedings in the Alevi criminal policy and answer the question ‘what are the manifestations of the dignity-oriented criminal policy discourse in the method of Imam Ali (A.S)?’.

4. Conclusion

From the analysis of the topics raised in this research, about the issue of human dignity, with emphasis on the discourse of criminal policy in the method of Imam Ali (AS), especially in the field of preventive criminal policy and fair criminal proceedings, the following results were obtained: A: In criminal policy in Imam Ali's (A.S) prevention, first of all, social prevention, then situational prevention, and then criminal prevention are regarded as important. B: With regard to the principles of fair criminal proceedings in the discourse of Alevi criminal policy, an analysis of the sources and texts of Islamic law in the judicial method and the views of Imam Ali (A.S) shows that centuries before the evolution of criminal proceedings, he adopted and even developed these principles of criminal proceedings, including the principle of independence and impartiality of the judicial authority, the principle of acquittal, the principle of individualization of punishment, the principle of public trials, the prohibition of torture and harassment, and the principle of equitability.

References [In Persian]

- Ahmadi, M. (2018). *Human dignity and corporal punishment from the perspective of Islam and Western human rights*, Qom: Publications of Imam Khomeini Educational and Research Institute.
- Banan, Maleeha (2017). *Adaptation of the criminal procedure code approved in 2012 with the procedure methods of Imam Ali (A.S.), master's thesis in criminal law and criminology*, Payam Karaj University.
- Behdarvand, M. M. (2008). A review on the mixing of men and women in the eyes of Islam, *Payam Zan Monthly*, Vol. 206, 46-57.
- Beigi, J. (2016). Criminalization of concealment of testimony and its challenges in Iranian law, *Criminal Law Doctrines Quarterly*, Vol. 14, Fall-Winter, 172-145.
- Taghipour, A. R. (2014). Non-criminal prevention of crime in Nahj al-Balagha, *Nahj al-Balagha Research Quarterly*, Year 2, Issue 5, Spring, 125-140.
- Jardaq, George (1379). *Imam Ali (A.S.) The voice of human justice*, translated by Seyyed Hadi Khosrowshahi, vol. 2, ch. 10, Tehran: Shouroq Publications.
- Jafari Tabrizi, M. T. (1370). *A research on the two systems of international human rights from the perspective of Islam and the West and their comparison with each other*, Tehran: Presidential International Legal Services Office, first edition.
- Hajimohammadi, A., Iftikhar Jahormi, G., Junidi, L., & Shahla, M. (2017). The principle of impartiality of the judge and the rules resulting from it, *Private and Criminal Law Research Quarterly*, Vol. 35, Spring, 33-48.
- Hosni, M. (2017). Differential criminal policy in Malik's covenant, *Islamic Law*, Year 15, No. 58, 145-173.
- Hosseini, S. H., & Mahmoud Soltani, T. (2015). Participation of civil society in criminal policy with an emphasis on Iran's criminal policy, *Iranian and International Comparative Legal Research*, Year 9, No. 32, Summer, 217-179.
- Haqmohammadifard, Z. (2013). *The principles governing the criminal policy of Islam with a focus on the thoughts of Imam Khomeini (pbuh), a doctoral thesis on jurisprudence and the principles of law and thought of Imam Khomeini (pbuh)*, Imam Khomeini (pbuh) Research Institute and the Islamic Revolution.
- Delmas Marti, May Ray. (2018). *The great systems of criminal politics, translated by Ali Hossein Najafi Abrandabadi*, 4th edition, Tehran: Mizan publishing house.
- Dekhoda, Ali Akbar. (1377). Dictionary, second edition, Tehran: Tehran University Press, twelfth volume.
- Tabatabai, Seyyed Mohammad Hossein (1374). *Tafsir al-Mizan, fifth edition*, Qom: Islamic Publications Office.
- Ghorbani, I., Beigi, J., & Pourkohermani, B. (2018). Jurisprudential and legal study of the influence of public opinion on sentencing in Iran's judicial criminal policy, *Scientific-Research Quarterly of Fiqh and Basics of Islamic Law*, Year 12, Issue 4, Winter, 114-97.

- Factory, J., & Mosivand, J. (2015). Investigating the approach of social control from the perspective of Imam Ali (AS), *Studies of literature, mysticism and philosophy*, second period, Vol. 4/1, Q74-86.
- Kalantari, K. and Noori, F. (2016). Calculating Justice in Nahj al-Balagha, *Nahj al-Balagha Research Quarterly*, Year 5, No. 18, Summer, 77-97.
- Kilini, Muhammad bin Yaqub (2010). *Usul Kafi, vol. 1, translated by Sadegh Hassanzadeh*, Qom: Qaim Al Mohammad (Aj).
- Lagerge, Christian. (1400). *An introduction to criminal politics*, 10th edition, translated by Ali Hossein Najafi Abrandabadi.
- Mohammad Tamimi, Abdul Wahid. (1390). *Gharral al-Hakm and Darr al-Kalam*, translators: Latif Rashidi and Saeed Rashidi, Qom: Payam Alamdar.
- Mohammadi, A. H. (1377). *Rules of Jurisprudence*, Tehran: Tehran University Press.
- Motahari, M. (2013). *Adl Elahi*, Tehran: Sadra.
- Moin, Mohammad. (1386). *Farhang Moin*, vol. 1, 4th edition, Tehran: Edna Publications.
- Mofid, Abu Abdullah Muhammad bin Muhammad bin Nu'man. (1371). *Al-Jamal*, translated and researched by Seyyed Ali Mir Sharifi, Qom: School of Islamic Studies.
- Mousavi, S. R., Beigi, J., & Pourkohermani, B. (1402). Manifestations of preventive criminal policy in the biography of Imam Ali (A.S.), *Scientific quarterly of Nahj al-Balagheh researches*, year 22, issue 77, summer.
- Mousavi, M. B. (1419). *Al-Qada'i and the judicial system of Imam Ali (A.S.)*, first edition, Beirut: Al-Ghadir Center for Islamic Studies.
- Molavi, M. (2015). Consequences of abandoning the duty of commanding the good and forbidding the bad in the society with emphasis on the view of Imam Ali (A.S.), *Cultural Guard of the Islamic Revolution*, Year 6, Issue 13, Spring and Summer, 55-80.
- Mahdavinejad, M. H., Arab Salehi, M., Sadeghi, A., & Rostami, M. (2019). Proportion between faith and reason in Nahj al-Balagha, *Scientific Journal of Andisheh Navin Dini*, Year 16, No. 62, Fall, 157-176.
- Mirkhalili, M., & Haji Dehabadi, M. A. (1387). *Encyclopaedia of Imam Ali (A.S.)*, 4th edition, Tehran, Research Institute of Islamic Culture and Thought.
- Mirkhalili, S. M. (1385). *Situational prevention of delinquency with a view to the criminal policy of Islam*, doctoral dissertation in criminal law and criminology, University of Tehran.
- Naderi, Gh., Abbasi, A., & Ismaili, M. (2019). Participatory criminal policy, *Political sociology of Iran*, year 3, issue 4, winter, 1909-1891.

- Najafi Abrandabadi, A. H. (1377). Delinquency, feeling of insecurity and control, *Judiciary Law Journal*, No. 22, Spring, 43-84.
- (1400). *About the term noble politics*, in: Lazarge, Christian, An introduction to noble politics, 10th edition, Tehran: Mizan publication.
- (2018). *Criminal policy: Niazpour*, Amirhassan, Encyclopaedia of economic sciences, second edition, Tehran: Mizan publication.
- Nobri, A. R.& Yaqoubi Haiq, S. Sh. (2019). Analysis of the content of Imam Ali's letters (A.S.) focusing on the principles of governance, *Islamic Politics Research*, Year 8, Vol. 17, Spring and Summer, 40-70.
- Vahidi, A. M., Shidaian, M. and Mir Khalili, S. M. (1400). Qur'anic principles and effects of participatory criminal policy, *Criminal Law Research Quarterly*, Year 9, No. 34, Spring, 31-61.

References [In Arabic]

- The Holy Quran*.
- Nahj al-Balagha*.
- Amadi, Abdulwahid bin Mohammad (1987). *Authorship of Gharral al-Hakm and Derr al-Kalam*, Qom: Islamic Propaganda School.
- Ibn Abi Jumhor, Muhammad Bin Zain al-Din (1405 AH). *Awali al-Lathali al-Azizia fi al-Ahadith Al-Diniyeh*, vol. 2, Qom: Seyyed al-Shahada.
- Tamimi Maghrib, Abu Hanifa Numan bin Muhammad (1385). *Dua'im al-Islam*, first edition, Qom: Al-Al-Bayt Institute, peace be upon them.
- Thaghafi, Ibrahim bin Muhammad (Bita). *Al-Gharat*, Bahman Publications.
- Haral Aamili, Mohammad bin Hasan (2017). *Al-Wasal al-Shi'ah*, corrected and suspended by Razi, Mohammad, 4th edition, Tehran: Maktabeh al-Islamiyeh.
- Haramali, Mohammad bin Hasan (1414). *Al-Wasal al-Shia to research to research issues of Shariah*, Qom: Al-Bayt Institute (peace be upon him).
- Sarghsi, Muhammad (1414 AH). *Al-Massut*, Beirut: Dar al-Marafa.
- Sadouq, Muhammad bin Ali bin Babouye (1413). *Man La Yahdrah al-Faqih*, second edition, Qom, Islamic Publications office affiliated with Qom Seminary Madrasin Society: third volume.
- Laithi al-Wasiti, Ali bin Muhammad. (1376). *Ayun al-Hakm and al-Mo'az*, research: Hossein al-Hasani al-Birjandi, Qom: Dar al-Hadith.
- Majlesi, Mohammad Bagher. (1386). *Bihar al-Anwar*, vol. 1, Tehran, Darul Kitab al-Islamiya.
- Mughniyeh, Mohammad Javad. (1379). *Fiqh al-Imam Jafar al-Sadiq*, vol. 6, Qom: Ansarian Institute.
- Najafi, Mohammad Hassan (1367). *Jawaharlal Kalam in the description of Sharia al-Islam*, Qom: Dar al-Kitab al-Islamiya. C. 22 and 41.

References [In English]

- Garner, B. (2019). *Black, s Law Dictionary*, U.S.A, West Publisher.
- Kant, I. (1993). *Groundwork of the Metaphysics of Morals*, Translated by Ellington, J, Third Edition, Hackle Publishing Company, U.S.A.
- The Oxford Encyclopaedic (1996). *English Dictionary*, New York, Oxford University Press.

(مقاله پژوهشی)

گفتمان سیاست جنایی کرامت‌مدار در سیره امام علی(ع)

سید رضا موسوی^۱، جمال بیگی^{۲*} و بابک پور قهرمانی^۳

بازنگری مقاله: ۱۴۰۲/۰۵/۱۹

دریافت مقاله: ۱۴۰۲/۰۲/۲۸

انتشار مقاله: ۱۴۰۲/۰۶/۳۱

پذیرش مقاله: ۱۴۰۲/۰۶/۲۰

(از ص ۱۲۸ تا ۱۴۹)

چکیده

سیاست جنایی در سیره امام علی(ع)، به‌عنوان سیاست جنایی افتراقی مثبت و در راستای عمل به مفاد آیه شریفه «وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ»^۱، از یک‌سو به دنبال حفظ کرامت انسانی بوده و کیفر را به‌عنوان آخرین حربه موردتوجه قرار داده و از سوی دیگر در پی تحقق امنیت قضایی که از مهم‌ترین نیازها و حقوق انسانی شهروندان در اجتماع بوده و موجب رشد و بالندگی جامعه بوده است می‌باشد و در اهمیت و ارزش موضوع، همین بس که سیاستی جنایی علوی دارای خصیصه قطعیت در اعمال ضمانت اجراهای کیفری و تنوع راهکارها و انعطاف‌پذیری در مبارزه با بزهکاری و حفظ حقوق دفاعی متهم است. پژوهش حاضر با بهره‌جستن از روش توصیفی-تحلیلی و باهدف تبیین گفتمان سیاست جنایی در سیره امام علی(ع)، به این پرسش اصلی پاسخ خواهد داد که جلوه‌های گفتمان سیاست جنایی در سیره امام علی(ع) کدامند؟ یافته‌های تحقیق حکایت از این دارند که در سیره امام علی(ع)، گفتمان سیاست جنایی پیشگیرانه منطبق بر مدل سیاست جنایی مشارکتی و گفتمان سیاست جنایی علوی در دادرسی کیفری به‌عنوان یک مجموعه منسجم و به‌هم‌پیوسته بوده، هر دو دارای اهداف عالیه است که مبتنی بر کرامت انسانی و تکامل جامعه بشری است.

کلیدواژه‌ها: امام علی(ع)، نهج‌البلاغه، کرامت انسان، سیاست جنایی پیشگیرانه، دادرسی کیفری عادلانه.

۱. دانشجوی دکتری تخصصی حقوق جزا و جرم‌شناسی، واحد مراغه، دانشگاه آزاد اسلامی، مراغه، ایران

۲. دانشیار گروه حقوق جزا و جرم‌شناسی، واحد مراغه، دانشگاه آزاد اسلامی، مراغه، ایران

۳. دانشیار گروه حقوق جزا و جرم‌شناسی، واحد مراغه، دانشگاه آزاد اسلامی، مراغه، ایران

۱. مقدمه

استقرار نظم و امنیت از اصلی‌ترین اهداف حاکمیت در اجتماع است، در این زمینه هر نوع بزهکاری و نقض ارزش‌های کرامت مدار جوامع بشری، پدیده‌ای است که هر جامعه در راستای حفظ نظم و امنیت و برقراری عدالت اجتماعی، تدابیری را برای مقابله با آن تدوین و طراحی و اجرا می‌نماید که بدان سیاست جنایی گفته می‌شود. سیاست از جهت تعریف لغوی عبارت است از درک، تدبیر و اداره‌ی مسائل و امور جامعه (لازرژ، ۱۴۰۰: ۶۳) که می‌توان از منظر علوم دیگر اجتماعی، اقتصادی و سیاسی و ... به‌تنهایی و یا به‌صورت ترکیب اضافی در معانی متعددی استعمال نمود. اداره نمودن کشور، رعیت‌داری، نگاه‌داشتن (دهخدا، ۱۳۸۸: ۵۵۲)، تأدیب و مجازات (قیاسی، ۱۳۸۵: ۳۰) از نظر خانم دلماس مارتی سیاست جنایی عبارت است از «مجموعه روش‌هایی که هیئت اجتماع، با توسل و به‌کار بستن آن‌ها پاسخ‌های مختلف به پدیده جنایی را سامان می‌بخشد» (دلماس مارتی، ۱۳۹۸: ۶۹)؛ بدین‌سان سیاست جنایی از یک‌سو با تجزیه و تحلیل پدیده مجرمانه و از سوی دیگر با عملی ساختن یک راهبرد به‌منظور پاسخ به وضعیت‌های بزهکاری یا کج روی (انحراف)، می‌باشد. به اعتقاد دکتر نجفی ابرندآبادی در مقدمه درآمدی بر سیاست جنایی «دانش سیاست جنایی شامل مطالعه‌ی اقدام‌ها و تدبیرهای متنوعی است که دولت و جامعه‌ی مدنی (از طریق اجزای مختلف تشکیل‌دهنده خود) اختصاصاً برای سرکوبی پدیده‌ی مجرمانه، پیش‌گیری از آن، حمایت از بزه دیدگان مستقیم و غیرمستقیم بزهکاری؛ در نظر گرفته و در قالب آئین‌ها و روش‌های مختلف، به‌عنوان پاسخ به وضعیت‌های پیش‌جنایی یا ماقبل بزهکاری، جرایم ارتكابی و نیز ترمیم آثار زیان‌بار جرم از جمله پیش‌گیری از تکرار جرم اعمال می‌کنند» (نجفی ابرندآبادی، ۱۴۰۰: ۴۰). بدین‌سان به‌رغم نوپایی این مفهوم، در متون و قوانین کلاسیک رفته‌رفته از سیاست جنایی ذاتاً دولتی، به‌سوی سیاست جنایی مشارکتی که جلوه‌ای از حضور و مداخله مردم در مراحل مختلف کشف، تعقیب، داوری، اجرای حکم و نیز پیشگیری از بزهکاری است حرکت می‌کند. به دیگر سخن، دولت‌ها نمی‌توانند نقش مؤثر مردم و سازمان‌های مردم‌نهاد (NGO) را در اشکال گوناگون کنترل جرم نادیده بگیرند (نجفی ابرندآبادی، ۱۳۷۷: ۴۳).

بنابراین گفت‌وگو سیاست جنایی در پی فراخوان نگاهی همه‌جانبه به مبارزه با پدیده‌های آسیب‌زای اجتماعی است و به‌عنوان الگوی نوین در تحلیل پدیده‌ای جنایی جایگاه بسیار مهمی را در عرصه حقوق کیفری کسب نموده است (نجفی ابرندآبادی، ۱۳۹۸: ۵۴۴). پس با این وصف، سیاست جنایی تدبیری است، واقع‌بینانه و خردگرایانه برای کنترل بزهکاری که به دو شکل کیفری و غیر کیفری ارائه می‌گردد (قربانی و همکاران، ۱۳۹۸: ۱۰۰).

همچنین کرامت انسانی در لغت دارای معانی مختلفی است که مهم‌ترین آن‌ها عبارتند از: ارزش، حرمت، حیثیت، عزت، انسانیت و ... است (دهخدا، ۱۳۷۷: ۱۸۲۳۰). معادل انگلیسی واژه کرامت انسانی^۱ است که شرف، افتخار، شرافت برجسته معنی می‌دهد (Black, 2019: 522)، در جای دیگر واژه

کرامت به معنای شرافت، حیثیت، افتخار و استحقاق احترام می‌باشد (Oxford Encyclopedic, 1996: 398). مفهوم کرامت انسانی از دیدگاه علامه محمدتقی جعفری عبارت‌اند از: ۱) کرامت ذاتی^۱ و حیثیت طبیعی که همه انسان‌ها، از این صفت برخوردارند؛ ۲) کرامت اکتسابی^۲ از به کار انداختن استعدادها و نیروهای مثبت در وجود آدمی و تکاپو در مسیر رشد و کمال ناشی می‌شود (جعفری تبریزی: ۱۳۷۰: ۲۷۹). امانوئل کانت آلمانی در نظریه (خودمختاری اخلاقی) کرامت انسانی راه، آن حرمت و ارزشی می‌داند که کلیه افراد به لحاظ استقلال ذاتی و توانایی اخلاقی که دارند، به صورت یکسان از آن برخوردارند (Kant, 1993: 96).

در این پژوهش این گفتمان در سیره امام علی(ع) که مجموعه‌ای از تدابیر برگرفته از اندیشه و کردار امام علی(ع) در قول و فعل بوده اصل تکریم انسان گرچه مرتکب افعال ضدقانون باشد، مورد تأکید قرار داده است. تحقق عدالت و مدارای با مجرم، دو اصل راهبردی دیگر سیاست جنایی علوی است. این سه اصل، خود منشأ اشتقاق اصول دیگری مانند اصل تقدم پیشگیری از جرم بر اعمال سایر واکنش‌ها و اصل دادرسی عادلانه؛ بنابراین در پژوهش حاضر شاخصه‌های گفتمان سیاست جنایی کرامت مدار در سیره علوی در چهار اصل عبودیت و عقلانیت، احقاق حق و دادخواهی، عزت و آزادگی، انصاف و عدالت‌گرایی تبیین و سپس راهبردهای پیشگیرانه در پرتو الف: سیاست جنایی وضعی مبتنی بر سیاست‌هایی که برای مقابله با بزهکاری در قالب پیشگیری ناظر بر بزهکار و بزه دیده و اوضاع و احوال و محیط ارتکاب جرم است و ب: سیاست جنایی اجتماعی مبتنی بر نقش امر به معروف و نهی از منکر در پیشگیری از جرم و نقش آگاهی دهی حاکمیت به مردم در جهت پیشگیری از جرم می‌باشد و در مبحث پایانی اصول دادرسی کیفری منصفانه در گفتمان سیاست جنایی علوی در راستای حفظ حقوق طرفین شکایت از جمله اصل استقلال و بی‌طرفی مقام قضایی و اصل برائت و اصل فردی کردن مجازات و اصل علنی بودن محاکمات و ممنوعیت شکنجه و آزار و اصل مساوات است، تحلیل و مورد مطالعه قرار می‌گیرد.

۱-۱. بیان مسئله

یکی از مهم‌ترین مبانی انسان‌شناختی کرامت انسانی است. انسانی که در تعالیم اسلام موجودی است که از کرامت برخوردار بوده و حفظ کرامت او از تکالیف مهم حاکمیت و فرد به فرد انسان‌هاست. شاخص‌ترین آیه قرآن برای پیگیری موضوع کرامت انسان، آیه هفتادم سوره مبارکه اسراء است که می‌فرماید: ﴿وَلَقَدْ كَرَّمْنَا نَبِيَّ آدَمَ وَحَمَلْنَاهُمْ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ وَرَزَقْنَاهُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِ وَفَضَّلْنَاهُمْ عَلَى كَثِيرٍ مِمَّنْ خَلَقْنَا تَفْضِيلًا﴾ ما فرزندان آدم را کرامت بخشیدیم و بر دریا و خشکی سوار کردیم و از چیزهای خوش و پاکیزه روزی دادیم و بر بسیاری از مخلوقات خویش برتری‌شان نهادیم (اسراء/۷۰). این آیه نگاه اصلی قرآن به انسان را می‌نمایاند و در آن سخن از آفرینش انسان و امتیاز او بر دیگر موجودات است. آیه آشکارا بیان می‌کند که کرامت، موهبتی الهی برای انسان است که او را از دیگر موجودات متمایز نموده است و مایه برتری او نسبت به دیگران

1. Inherent Dignity
2. Acquired Dignity

می‌باشد. این کرامت، برتری‌ها، امتیازات، ظرفیت‌ها و توانمندی‌هایی است که به‌صورت ذاتی و بالقوه در وجود انسان نهاده شده و رسالت انسان، به فعلیت رساندن آن‌ها می‌باشد. کرامت تکوینی برای انسان این فرصت را ایجاد می‌کند که از طریق به فعلیت رساندن استعدادها بالقوه، خود را به عالی‌ترین درجات کمال و فضایل شایسته انسانی برساند که همان کرامت اکتسابی می‌باشد و از طریق اراده و اختیار انسان حاصل خواهد شد. در این زمینه انسان در سیره امام علی(ع)، از جایگاه ویژه برخوردار بوده و با ارائه‌ی برنامه‌ها و راهکارهای پیشرفته‌ای، سعادت دنیا و آخرت انسان را تأمین و تضمین نموده است. برای نمونه نامه آن حضرت(ع) به مالک اشتر که منشور اداره جوامع، به‌ویژه جامعه اسلامی است (حسنی، ۱۳۹۷: ۱۴۷). با تبیین راهبردهای نیل اجتماع به سعادت و کرامت، به او تأکید می‌نماید که کرامت انسان‌ها (چه مسلمان و چه غیرمسلمان) را به طریقی حراست دار که می‌پسندی با تو آن‌سان رفتار گردد: «مهربانی با مردم را پوشش دل خویش قرار ده و با همه دوست و مهربان باش. مبادا هرگز چنان حیوان شکاری باشی که خوردن آنان را غنیمت دانی، زیرا مردم دودسته‌اند: دسته‌ای برادر دینی تو و دسته‌ی دیگر همانند تو در آفرینش می‌باشند اگر گناهی از آن‌ها سر می‌زند، یا علت‌هایی بر آن عارض می‌شود، یا خواسته و ناخواسته، اشتباهی مرتکب می‌گردند، آنان را ببخشای و بر آنان آسان‌گیر، آن‌گونه که دوست داری خدا تو را ببخشاید و بر تو آسان‌گیرد. همانا تو از آنان برتر و امام تو از برتر و خدا بر آن کس که تو را فرمانداری مصر داد والاتر است» (نامه/۵۳). این پژوهش با روش توصیفی و تحلیلی به دنبال تبیین و تحلیل راهبردهای پیشگیرانه و اصول دادرسی کیفری منصفانه در سیاست جنایی علوی و در راستای پاسخ به این سؤال هست که جلوه‌های گفت‌مان سیاست جنایی کرامت مدار در سیره امام علی(ع) کدامند؟

۱-۲. پیشینه پژوهش

با تحلیل پیشینه مطالعاتی، مبرهن است این موضوع نسبت به موضوعات دیگر سیاست جنایی، به‌مراتب کمتر مورد مطالعه قرار گرفته است و پژوهش‌های کلی در این زمینه صورت گرفته و کمتر به‌صورت تحقیق جامع و دقیق مورد تبیین قرار گرفته است. هرچند که در حوزه مبانی سیاست جنایی در آموزه‌های اسلام و نهج‌البلاغه تحقیقاتی صورت گرفته است. بنان (۱۳۹۷) در پژوهشی با عنوان «تطبیق آیین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲ با شیوه‌های دادرسی امام علی(ع)» در زمینه دادرسی عادلانه علوی برائت متهم را قبل از اثبات محکومیت او از شاخصه‌های عدالت قضایی نزد امام علی(ع) به‌ویژه در موارد حقوق الله معرفی می‌نماید. کارخانه و موسیوند (۱۳۹۵)، در مقاله‌ای با عنوان «بررسی رویکرد کنترل اجتماعی از دیدگاه امام علی(ع)» معتقدند در سیره امام علی(ع) پیشگیری اجتماعی در واقع یکی از ابزارهایی است که دولت‌مردان برای ایجاد عدالت و تعادل در جامعه مورد توجه قرار می‌دهند و با توجه به اینکه در جامعه طبقات مختلف اجتماعی وجود دارد و وظیفه حاکم عادل برای ایجاد عدالت اجتماعی ایجاد هماهنگی و تعادل بین این طبقات است. طباطبایی ندوشن و میر جلیلی (۱۳۹۵)، با انجام تحقیق «تأثیرپذیری امام خمینی(ع) از الگوی نظارتی امام علی علیه‌السلام بر کارگزاران»، معتقدند (در راستای پیشگیری وضعی) امام علی(ع) نظارت نامحسوس و گزارش‌های مردمی را نیز در امر نظارت بر عملکرد کارگزاران ملاک قرار می‌دادند.

این گزارش‌ها به صورت‌های حضوری، بیت القصص و قضای مظالم تحقق می‌یافت و هم‌چنین در پژوهشی دیگر جرداق (۱۳۷۹)، با عنوان «صدای عدالت انسانی» نقل نموده که امام علی(ع) در راستای دادرسی عادلانه می‌فرماید: «اگر علیه کسی حجت و دلیلی ندارید، او را معاف و معذور بدانید».

۳-۱. ضرورت و اهمیت پژوهش

در نظام‌های سیاسی دینی که حقوق کیفری آن‌ها متأثر از آموزه‌های مذهبی و وحی الهی است، جرم انگاری در حوزه ارزش‌های اساسی دین، به معنای بیان، اعلام و قانون‌گذاری کیفری درباره جرائم و مجازات‌های شرعی است. (بیگی، ۱۳۹۶: ۱۵۰) برای این اساس با عنایت به‌واقع بینی امام علی(ع) نسبت به مسائل اجتماعی و کج‌روی و نیز خصوصیات و ویژگی‌های انسان‌شناختی انسان، ضمن معرفی گروه‌های خطرناک و در معرض بزهکاری و نیز وضعیت‌های جرم‌خیز، راهکارهای تئوری و کاربردی خاصی را برای پیشگیری از انحراف و کج‌رفتاری ارائه و نسبت به تبیین اصول دادرسی کیفری منصفانه در سیاست جنایی مبادرت که نه‌تنها تمام عرصه‌های سیاست جنایی جامعه آن روز را تحت‌الشعاع قرار داده بود، بلکه زمینه توسعه دانش سیاست جنایی امروزی را نیز فراهم آورده است؛ بنابراین سیره امام علی(ع) نباید در حد «آموزه» باقی بماند بلکه باید تبدیل به «نقشه راه» گردد، چراکه منظومه سیره علوی معطوف به شکل‌دهی زیست اسلامی-علوی یا همان «حیات طیبه» می‌باشد؛ بنابراین طرحی با چنین رویکردی می‌تواند در حوزه سیاست جنایی، مختصات کلی قرائتی از سیاست جنایی را ترسیم نماید که بتوان آن را «نقشه راه» جهت تدوین «الگوی اسلامی علوی در سیاست جنایی ایران» به‌عنوان الگوی بومی دانست.

۲. بحث

۱-۲. شاخصه‌های گفتمان سیاست جنایی کرامت مدار در سیره علوی

شاخصه‌های حقوقی، اجتماعی، دینی و اخلاقی برای سنجش کرامت انسانی وجود دارد که در این پژوهش امکان بررسی همه آن‌ها نیست؛ از این‌رو به چهار شاخصه عبودیت و عقلانیت، احقاق حق و دادخواهی، عزت و آزادگی، انصاف و عدالت‌گرایی که کرامت بخش وجود انسان هستند پرداخته و با سیاست جنایی مدرن مورد تطبیق قرار می‌گیرند.

۱-۱-۲. عبودیت و عقلانیت

معنای عبودیت یعنی طاعت و بندگی کردن است که با توجه به آیات قرآن، جزو مؤلفه‌های کرامت انسانی است بنابراین یکی از اطمینان‌بخش‌ترین مسیرهای نیل انسان به کرامت و سعادت فراگیر، عبادت و فرمان‌برداری از پروردگار است؛ چراکه عبادت عالی‌ترین طریق تقرب به پیشگاه خداوند و از نزدیک‌ترین روش‌ها برای رسیدن به کرامت است. امیرالمؤمنین(ع) عبادت و اطاعت خداوند را اساسی‌ترین عامل سعادت بشریت معرفی می‌نماید: «فَجَعَلُوا طَاعَةَ اللَّهِ شِعَاراً دُونَ دِنَارِكُمْ وَ دَخِيلاً دُونَ شِعَارِكُمْ وَ لَطِيفاً بَيْنَ أَضْلَاعِكُمْ وَ أَمِيراً فَوْقَ أُمُورِكُمْ وَ مَنَهَلاً لِحِينِ وُزُودِكُمْ وَ شَفِيعاً لِدَرْكِ طَلَبَتِكُمْ وَ جُنَّةً لِيَوْمِ فَرَعِكُمْ وَ مَصَابِيحَ لِبَطُونِ

فُؤْرِكُمْ وَ سَكَنًا لَطُولِ وَحْشَتِكُمْ وَ نَفْسًا لِكُرْبِ مَوَاطِنِكُمْ؛ فَإِنَّ طَاعَةَ اللَّهِ جَزْءٌ مِنْ مَتَالِفِ مُكْتَنِفَةٍ وَ مَخَافِ مَتَوَقَّعَةٍ وَ أَوَارِ بِنِرَانٍ مُوقَدَةٍ» (خطبه/۱۹۸). پس اطاعت خدا را پوشش جان، نه پوشش ظاهری، قرار دهید و باجان، نه با تن، فرمان بردار باشید تا با اعضا و جوارح بدنتان در هم آمیزد و (آن را) بر همه امورتان حاکم گردانید. اطاعت خدا را راه ورود به آب حیات، شفیع گرفتن خواسته‌ها، پناهگاه روز اضطراب، چراغ روشنگر قبرها، آرامش وحشت‌های طولانی دوران برزخ و راه نجات لحظات سخت زندگی، قرار دهید زیرا اطاعت خدا، وسیله نگهدارنده از حوادث هلاک‌کننده و جایگاه‌های وحشتناک، که انتظار آن را می‌کشید و حرارت آتش‌های برافروخته است. آن حضرت در کلامی موجز دیگری عبادت و بندگی پروردگار را غنیمت و دستاورد انسان‌های بزرگ و بالنده دانسته و کسانی که در عبادت غفلت می‌ورزند را انسان‌های عاجز معرفی می‌کند که به راه تباهی می‌روند: «قَالَ (عليه السلام): إِنَّ اللَّهَ سُبْحَانَهُ جَعَلَ الطَّاعَةَ غَنِيمَةً الْأَكْيَاسِ، عِنْدَ تَفْرِيطِ الْعَجْزَةِ» (حکمت/۳۳۱) و درود خدا بر او، فرمود: خدای سبحان طاعت را غنیمت زیرکان قرارداد آنگاه که مردم ناتوان، کوتاهی کنند.

عقل نیز معیار اصیل و هدایت خیزی است که مسیر دنیا و آخرت آدمی را هموار می‌کند و بسان چراغ هدایتی است که انسان را به سرمنزل مقصود می‌رساند. با اعطای عقل حق تعالی عنایت ویژه‌ای به انسان کرده و او را تکریم بخشیده است. چنانچه در قرآن کریم نیز اشاره شده است که همه انسان‌ها از نیروی عقل برخوردار هستند اما به علت کوردلی نمی‌توانند از آن بهره‌مند شوند: «أَفَلَمْ يَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَتَكُونُ لَهُمْ قُلُوبٌ يَعْقِلُونَ بِهَا أَوْ آذَانٌ يَسْمَعُونَ بِهَا فَإِنَّهَا لَا تَعْمَى الْأَبْصَارُ وَ لَكِنْ تَعْمَى الْقُلُوبَ الَّتِي فِي الصُّدُورِ» (حج/۴۶). آیا در زمین سیر نمی‌کنند تا صاحب دل‌هایی گردند که بدان تعقل کنند و گوش‌هایی که بدان بشنوند؟ زیرا چشم‌ها نیستند که کور می‌شوند، بلکه دل‌هایی که در سینه‌ها جای دارند کور باشند؛ بنابراین، این عقل به‌عنوان نیروی الهی مبدأ عقل‌گرایی انسان و در نتیجه کرامت بخش وجود اوست؛ زیرا که در اندیشه اسلامی عقل منزلت والایی دارد و اساس آفرینش به شمار می‌رود (مجلسی، ۱۳۸۶: ۹۷-۹۶). برخی مفسران، آیه تکریم (اسراء/۷۰) را به اعطای عقل به انسان تفسیر کرده‌اند (طباطبایی، ۱۳۷۴: ۲۱۵). طبق مفاد برخی روایات معصومان (ع) نیز خداوند پس از آفریدن عقل به او می‌فرماید: «كَرَّمْتُكَ عَلَى جَمِيعِ خَلْقِي» (کلینی، ۱۳۹۰: ۵۲)؛ تو را به همه مخلوقات خود کرامت دادم. امیرالمؤمنین (ع) عقلانیت را راه شناخت انحطاط از تکامل معرفی فرمود: «از خردت همین تو را بس که به‌وسیله آن راه انحطاط را از تکامل بازشناسی» (حکمت/۴۲۱) و نیز در جای دیگر آن حضرت می‌فرماید: «خداوند خرد را در کسی به ودیعه نهاد، مگر آن که سرانجام روزی به یاری آن او را از آسیب‌ها رهایی بخشید» (حکمت/۴۰۷) آنجا که عارف سالک الی الله را (که از الگوهای برجسته انسان‌های خودباورند) معرفی می‌نماید، می‌فرماید: «عارف راستین و سالک طریق حق کسی است که خرد خویش را زنده کند و نفس (هواهای نفسانی که عامل سقوط و انحطاط انسانند) خود را بمیراند» (خطبه/۲۲۰).

بنابراین از نظر رویکرد کمی روش تحلیل محتوا در خصوص عبودیت (خدامحوری) حداقل ۱۳ بار در نامه‌ها به‌طور مستقیم مورد اشاره گردیده است (نامه‌های ۵، ۴۱، ۴۳، ۴۵، ۴۶، ۵۳، ۷۶) که بیشتر به ابتدای

مسئولیت افراد بوده است. خدامحوری در تمام مکاتبات ایشان به کارگزاران و در بیشتر جمله‌های امام(ع) در ضمن مطالب دیگر دیده می‌شود؛ اما فقط لفظ جلاله «الله» در قالب‌های گوناگون حدود ۱۴۰ بار در متن نامه‌ها تکرار شده است که سهم ۱/۷ درصد از کل واژه‌ها را تشکیل می‌دهد. (نوبری و یعقوبی هبیب، ۱۳۹۹: ۶۴) و در نهج البلاغه در بیش از ۶۰ موضع واژه عقل و مشتقات آن به کاررفته است. (مهدوی‌نژاد و عرب‌صالحی و همکاران، ۱۳۹۹: ۱۶۴) از نظر رویکرد کیفی روش تحلیل محتوا از مهم‌ترین شاخصه‌های گفتمان سیاست جنایی کرامت مدار در سیره علوی مبارزه با جرم و انحراف از طریق عبودیت و عقلانیت هست که با تأکید بر کنترل و نظارت درونی عملکرد افراد به دنبال سیاست جنایی پیشگیرانه وضعی از بزهکاری بوده است؛ بنابراین امیرالمؤمنین(ع) در ارتباط با کنترل و نظارت، آنچه را که بااهمیت تلقی کرده‌اند، کنترل خود افراد نسبت به عملکردشان هست قبل از این که مورد نظارت قرار بگیرند. سیاست جنایی پیشگیرانه وضعی در مقابله با رفتار منحرفانه و ناهنجاری‌های اجتماعی، از جایگاه رفیع و معتبری در سیره علوی برخوردار است. اهمیت این موضوع تا آنجایی است که در سیره علوی علاوه بر اطاعت از خدا، اندیشمندانه فکر کردن همراه با آینده‌نگری در قبال ارتکاب بزه و رفتارهای منحرفان تأکید شده است.

۲-۱-۲. احقاق حق و دادخواهی

تمام تلاش امام علی(ع) در دوران حیات و در گفتمان سیاست جنایی ایشان، دفاع از مظلوم و مقابله با ظالم، ایستایی حق و دفع باطل بود و پذیرفتن خلافت در آن برهه پر آشوب توسط آن حضرت نیز در پاسداشت همین مؤلفه قابل تحلیل است؛ همان گونه که خود حضرت در خطبه معروف شقشقیه-که حکایت پاره‌ای مظلوم روا داشته شده توسط صحابه بر امام(ع) است - در این باره می‌فرماید: «أَمَا وَاللَّهِ فَلَقَّ الْحَبَّةَ وَ بَرَأَ التَّسَمَةَ لَوْ لَا حُضُورُ الْخَاصِرِ وَ قِيَامُ الْحُجَّةِ بِوُجُودِ النَّاصِرِ وَ مَا أَخَذَ اللَّهُ عَلَى الْعُلَمَاءِ إِلَّا يَقَارُوا عَلَى كَيْفِ ظَالِمٍ وَ لَا سَعَبٍ مَظْلُومٍ لِأَلْفَيْتُ حَبْلَهَا عَلَى غَارِبِهَا وَ لَسَقَيْتُ آجِرَهَا بِكَأْسِ أَوْلِيهَا وَ لِأَلْفَيْتُمْ دُنْيَاكُمْ هَذِهِ أَرْهَدَ عِنْدِي مِنْ عَفْطَةِ عَنِّي» (خطبه/۳): سوگند به خدایی که دانه را شکافت و جان را آفرید، اگر حضور فراوان بیعت‌کنندگان نبود، و یاران حجت را بر من تمام نمی‌کردند و اگر خداوند از علماء عهد و پیمان نگرفته بود که برابر شکم‌بارگی ستمگران و گرسنگی مظلومان، سکوت نکنند، مهار شتر خلافت را بر کوهان آن انداخته، رهايش می‌ساختم و آخر خلافت را به کاسه اول آن سیراب می‌کردم یا در کلام دیگری خطاب به ابن عباس، حکومت بر مردم را کم‌ارزش دانسته مگر آنکه بتواند با آن حقی اقامه یا باطلی دفع کند؛ این سخن ابن عباس به روایت شریف رضی چنین است: «قَالَ عَبْدُ اللَّهِ ابْنُ عَبَّاسٍ دَخَلْتُ عَلَى أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ (عليه السلام) بِذِي قَارٍ وَ هُوَ يَخْصِفُ نَعْلَهُ فَقَالَ لِي مَا قِيمَةُ هَذِهِ النَّعْلِ فَقُلْتُ لَا قِيمَةَ لَهَا فَقَالَ (عليه السلام) وَ اللَّهُ لَهَا أَحَبُّ إِلَيَّ مِنْ إِمْرَتِكُمْ إِلَّا أَنْ أُقِيمَ حَقًّا أَوْ أُدْفَعَ بَاطِلًا» (خطبه/۳۳): ابن عباس می‌گوید در سرزمین «ذی قار»، خدمت امام رفته که داشت کفش خود را پینه می‌زد تا مرا دید، فرمود: قیمت این کفش چقدر است؟ گفتم بهایی ندارد. فرمود: به خدا سوگند، همین کفش بی‌ارزش نزد من از حکومت بر شما محبوب‌تر است مگر اینکه حقی را با آن به پادارم، یا باطلی را دفع نمایم. امیرالمؤمنین(ع) علاوه بر تلاش خود و تأکید به کارگزاران

حکومت اسلامی بر اقامه‌ی حق، حق پویی و حق طلبی را به عموم مردم توصیه و برترین آن‌ها را کسی می‌دانست که عامل به حق حتی در صورت زیان و دور از باطل در صورت انتفاع باشند، چنانکه می‌فرمود: «إِنَّ أَفْضَلَ النَّاسِ عِنْدَ اللَّهِ مَنْ كَانَ الْعَمَلُ بِالْحَقِّ أَحَبَّ إِلَيْهِ وَ إِنْ نَقَصَهُ وَ كَرِهَهُ مِنَ الْبَاطِلِ وَ إِنْ جَرَّ إِلَيْهِ فَايْدَةً وَ زَادَهُ».

از این رو از نظر رویکرد کمی روش تحلیل محتوا در خصوص احقاق حق و دادخواهی حداقل پانزده بار در نامه‌های خود به کارگزاران، در مورد فساد مالی نکاتی گوشزد کرده است و دوسوم موارد به دست آمده، مربوط به پیشگیری از وقوع فساد است و یک سوم آن‌ها مربوط به برخورد یا توبیخ افراد متخلف است. (نوبری و یعقوبی هیق، پیشین: ۵۴) از نظر رویکرد کیفی روش تحلیل محتوا سیاست جنایی امیرالمؤمنین به وضوح گویای نفی شاخصه‌هایی است که موجب تداوم قدرت اقتدارگرا می‌شوند. امکان استیضاح حاکمان توسط مردم، نمونه‌ای برجسته از این سیاست است که سیره علوی را از اقتدارگرایی دور می‌کند. در این زمینه امیرالمؤمنین(ع) هنگامی که عبدالله ابن عباس را به حکومت بصره انتخاب کردند، چنین فرمودند: «ای مردم من عبدالله ابن عباس را به عنوان جانشین خود بر شما و حاکم و والی قراردادام. سخن او را بشنوید و از امر او مادام که در اطاعت خدا و رسول اوست اطاعت کنید و اگر بدعتی نهاد یا از حق روی گردان شد به من اطلاع دهید تا او را از حکومت کردن بر شما عزل نمایم» (شیخ مفید، ۱۳۷۱: ۴۲۰). از این رو در سیاست جنایی علوی، مشارکت اجتماعی در تمامی امور نه تنها در شمار حقوق اجتماع قرار دارد؛ بلکه نوعی تکلیف نیز برای جامعه محسوب می‌شود؛ بنابراین علاوه بر آنکه این تکلیف خود به معنای نفی اقتدارگرایی است (از طریق تقسیم مسؤلیت‌های اجتماعی)، لزوم تفکیک میان تکالیف جامعه مدنی از دولت در انجام امورات اجتماعی (از جمله پاسخ در برابر ناهنجاری‌ها به عنوان یکی از اقسام مسائل اجتماعی) را مورد تأکید قرار می‌دهد.

۳-۱-۲. عزت و آزادگی

یکی از واژه‌های که ارتباط بسیار نزدیکی با کرامت بشری دارد، عزت و آزادگی است؛ به روشی که حتی برخی واژه‌نامه‌ها، در ترجمه «کرامت»، به عزت نفس اشاره می‌کنند که نقطه مقابل ذلت نفس است؛ بدین مراد که «انسان کرامت دارد»، یعنی انسان، به خاطر انسان بودن، از عزت و آزادگی بهره‌مند بوده و کسی حق تخفیف نفس انسانی را ندارد. شخصی که از جایگاه کرامت انسانی بهره‌مند بوده و در اثر بندگی خدا، ایمان و تقوا، این کرامت را ارتقا داده، احساس عزت و آزادگی خواهد داشت؛ چراکه در اثر منبع و منشأ عزت، پرتوی از این عزت نفس را در خویش بروز داده است. امیرالمؤمنین(ع)، برای عزت و آزادگی انسان‌ها ارزش عظیم قائل بوده، به هیچ بهایی روا نمی‌دانستند به آن خدشه‌ای وارد آید. در سراسر نهج البلاغه سخن از عزت و آزادگی و کرامت انسانی به کمال، واضح و هویدا است تا آن اندازه که حتی حاضر نبودند، شخصی ثنای آن حضرت گفته و ایشان را بزرگ شمارد که از برآیند آن، خود، حقیر و خوار و دلیل گردد. از همین جهت زمانی که شخصی، در خدمت آن امام(ع)، او را مدح و ثنا نمود، فرمود: «فَلَا تُشْنُوا عَلَيَّ بِجَمِيلِ ثَنَاءٍ لِإِخْرَاجِي نَفْسِي إِلَى اللَّهِ سُبْحَانَهُ، وَ إِلَيْكُمْ مِنَ النَّبِيِّ [الْبَقِيَّة] فِي حُقُوقٍ لَمْ أُفْرَغْ مِنْ أَدَائِهَا وَ

فَرَائِضَ لَا بُدَّ مِنْ إِمْضَائِهَا. فَلَا تُكَلِّمُونِي بِمَا تُكَلِّمُ بِهِ الْجَبَابِرَةَ وَ لَا تَتَحَفَّظُوا مِنِّي بِمَا يُتَحَفَّظُ بِهِ عِنْدَ أَهْلِ الْبَادِرَةِ» (خطبه/۲۱۶): مرا به نیکی مستایید تا از عهده حقوقی که مانده است، برآیم و واجب‌ها که بر گردنم باقی است، ادا نمایم، پس با من چنانکه با سرکشان گویند، سخن مگویید و چنان با تیزخویان کنند از من کناره مجویید.

آن امام ابوالاسود دوئلی را به منصب قضاوت انتخاب نموده، سپس برکنارش کرد و در پاسخ به انتقاد او که «چرا مرا برکنار کردی، درحالی که نه مرتکب خیانتی گردیده‌ام و نه جنایتی»، فرمود: «إِنِّي رَأَيْتُ كَلَامَكَ يَعْلُو عَلَى كَلَامِ الْخَصْمِ» (ابن ابی جمهور، ۱۴۰۵: ۳۴۳). نگریمت کلام و سخن تو، از سخن طرف مقابلت بلندتر است. آن حضرت آن اندازه به عزت و آزادی انسان‌ها، اهمیت قائل است که حتی راضی نیست در محکمه تحت نظرش، کم‌ترین شائبه بی‌توجهی به کرامت انسانی صورت پذیرد. اشخاصی که تحت لوای حاکمیت امام علی (ع) می‌زیند، به لحاظ این که انسان هستند، همه عزیز و محترم بوده و دارای عزت و کرامت نفس هستند، گرچه مسلمان هم نباشند یا از مخالفان آن امام باشند. از همین رو، زمانی که آن حضرت مطلع می‌گردند، دشمن به مرزهای اسلامی حمله کرده و زیورآلات یک زن غیرمسلمان را که تحت ذمه حاکمیت اسلامی زندگی می‌کرد، چپاول کرده و پیروزمندانه برگشته، آن چنان ناراحت و برآشفته می‌شود که می‌فرماید: «و لَقَدْ بَلَغَنِي أَنَّ الرَّجُلَ مِنْهُمْ كَانَ يَدْخُلُ عَلَى الْمَرْأَةِ الْمُسْلِمَةِ وَ الْأُخْرَى الْمُعَاهِدَةَ، فَيَتَّبِعُ حِجْلَهَا وَ قَلْبَهَا وَ قَلْبَهَا وَ زُعْفَهَا مَا تَمْتَنِعُ مِنْهُ إِلَّا بِالْأَسْتِزْجَاعِ وَ الْإِسْتِزْحَامِ، ثُمَّ انْصَرَفُوا وَافِرِينَ مَا نَالَ رَجُلًا مِنْهُمْ كَلْمٌ وَ لَا أُرْبِقُ لَهُمْ دَمًا. فَلَوْ أَنَّ أُمَّراً مُسْلِماً مَاتَ مِنْ بَعْدِ هَذَا أَسْفًا مَا كَانَ بِهِ مُلُوماً بَلْ كَانَ بِهِ عِنْدِي جَدِيراً» (خطبه/۲۷). به من خبر رسیده که مردی از لشکر شام به خانه زنی مسلمان و زنی غیرمسلمان که در پناه حکومت اسلام بوده وارد شده و خلخال و دستبند و گردن بند و گوشواره‌های آن‌ها را به غارت برده، درحالی که هیچ وسیله‌ای برای دفاع، جز گریه و التماس کردن، نداشته‌اند. لشکریان شام با غنیمت فراوان رفتند بدون این که حتی یک نفر آنان، زخمی بردارد و یا قطره خونی از او ریخته شود، اگر برای این حادثه تلخ، مسلمانی از روی تأسف بمیرد، ملامت نخواهد شد و از نظر من سزاوار است. این، فرازهایی از اعلامیه حقوق بشر اسلامی است که در گفتمان سیاست جنایی در سیره امام علی (ع)، به تصویر کشیده شده است و میان این حقوق بشر و حقوق بشر اعلامیه حقوق بشر غربی فرسنگ‌ها فاصله است؛ چه این که حقوق بشر غربی، به جای تأمین حقوق بشر و حفظ کرامت و عزت و آزادی انسان‌ها، شخصیت و کرامت آن‌ها را لگدمال می‌کند و به جای احیاء شخصیت انسان‌ها آن‌ها را هرچه بیشتر در معرض ذلت و خواری قرار داده و فساد و تباهی روحی آن‌ها را به جای کرامت و عزت نفس، به ارمغان می‌آورد.

بنابراین از نظر رویکرد کمی روش تحلیل محتوا در خصوص عزت و آزادی مردم در سیره علوی از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است تا آنجا که بیش از ۸۰ درصد در نامه‌های ۲۷ و ۵۳ نهج البلاغه مربوط به این اصل می‌باشد (نوبری و یعقوبی هیق، پیشین: ۶۳) از نظر رویکرد کیفی روش تحلیل محتوا سیاست جنایی علوی که بر پایه اصل عزت و آزادی انسانی بنا شده است، به‌عنوان سیاستی افتراقی متضمن اصولی است که در دادرسی‌ها، حقوق متهم را در حد اعلایش تأمین می‌کند و بر پایه اصل برائت، حقوق دفاعی متهم

از جمله ممنوعیت از هرگونه تعرض، ایذاء و شکنجه و در کل بهره‌مندی از دادرسی عادلانه را از طریق نظارت‌های رسمی و غیررسمی حاکمیت تضمین می‌نماید. بر این اساس امام علی (ع) در قضاوت‌های خود به متهمان حق دفاع می‌داد و خود دفاع ایشان را استماع می‌کرد؛ بنابراین سیاست جنایی علوی با فراهم نمودن زمینه دفاع متهم از عزت و آزادگی ایشان حمایت می‌نمود.

۴-۱-۲. انصاف و عدالت‌گرایی

معنای لغوی "عدالت" عبارت است از: «دادگر بودن، انصاف داشتن، دادگری در اجتماع و عدالتی که همه افراد جامعه از آن برخوردار باشند» (معین، ۱۳۸۶: ۱/ذیل مدخل عدالت). موزون بودن و نفی هرگونه تبعیض و رعایت تساوی در استحقاق‌های متساوی، از دیگر معانی عدل است (مطهری، ۱۳۹۳: ۵۴-۵۷). عدالت، قرار گرفتن هر چیز در جای خود است. به‌وسیله عدل، امور جامعه در مسیر و مجرای خود جاری می‌شود و با عدل، مسائل خرد و کلان جامعه، موزون می‌گردد. عدالت، باعث استقامت امور و ایجاد اعتدال در آن‌هاست؛ بنابراین، عدالت مانند سایر مؤلفه‌های کرامت‌های انسانی، یک نیاز فطری است و عدالت‌گرایی، رابطه مستقیمی با حفظ کرامت انسان دارد؛ زیرا از بین بردن فقر، استبداد، تبعیض و یکسان‌سازی فرصت‌ها و جلوگیری از انبوه شدن در دست یک قشر خاص از جمله مصادیق و ظرفیت‌های کرامت، بخش عدالت است. قرآن در این باره می‌فرماید ﴿لَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلَنَا بِالْبَيِّنَاتِ وَأَنْزَلْنَا مَعَهُمُ الْكِتَابَ وَالْمِيزَانَ لِيُقِمْ النَّاسُ بِالْقِسْطِ...﴾ (مائده/۸). همانا ما پیامبران خود را با ادله و معجزات فرستادیم و با ایشان کتاب و میزان عدل نازل کردیم تا مردم به‌راستی و عدالت‌گرایند. عدالت در دیدگاه حضرت علی (ع) امری اجتماعی است و در تمامی ارکان جامعه، با مفاهیم حق، نیاز، شایستگی، مساوات و برابری گره‌خورده است. در این دیدگاه، ریشه نابرابری‌ها و روابط ناعادلانه اجتماعی، در کامیابی نامشروع گروهی در نظر گرفته می‌شود که گروهی دیگر را باوجود شایستگی‌ها، تلاش‌ها و حقوق اجتماعی‌شان، از فرصت برخوردار از امکانات موجود محروم کرده‌اند. عدالت در حکومت امام علی (ع) یعنی حذف نابرابری در جامعه، جلوگیری از تبعیض و اینکه حاکمیت در دستان صالحان باشد و صالحان امور را به‌دست‌گیرند (الامدی، ۱۹۸۷: ۳۳۱). عدالت در اندیشه امیر مؤمنان علی (ع)، همانند شمشیری در دست حاکمان است، همان‌گونه که شمشیر انسان‌ها را از ستم بازمی‌دارد و ضامن اجرای قوانین است. عدالت نیز نقش بازدارندگی و پیشگیری دارد و دیگر باوجود عدالت، نیازی به نیرو و ابزار ترساننده برای بازدارندگی از جرم نیست؛ بلکه زمامدار باید شمشیر خود را به زمین بیندازد و عدالت را شمشیر خود قرار دهد. از این طریق است جامعه از هر بدی نجات می‌یابد. ایشان می‌فرمایند: اجعل... العَدْلَ سَيْفَكَ تَنْجُ مِنْ كُلِّ سُوءٍ؛ (اللیثی الواسطی، ۱۳۷۶: ۲۲۳) عدل را شمشیر خود قرار ده که تو را از هر بدی نجات خواهد داد. گستره عدالت در پیشگیری بسیار وسیع است؛ از این رو، باید در تمام مراتب پیشگیری جریان داشته باشد؛ به‌طوری‌که امام (ع)، پس از ارتکاب جرائم اقتصادی کارگزاران عثمان، در بازگرداندن اموال عدالت را به کار بست و در این زمینه فرمود: وَاللَّهِ وَجَدْتُهُ قَدْ تَزَوَّجَ بِهِ التِّسَاءِ وَ مُلِكَ بِهِ الْإِمَاءُ لَرَدَّتْهُ فَإِنَّ فِي الْعَدْلِ سَعَةً وَمَنْ ضَاقَ عَلَيْهِ الْعَدْلُ فَالْجَوْرُ عَلَيْهِ أَضِيقُ (خطبه/۱۵)؛ به خدا سوگند، اگر به مالی برخوردیم که به کابین زنان داده‌شده یا کنیزها با آن مال به ملکیت درآمده،

بی‌درنگ آن را [به بیت‌المال و صاحبانش] بازمی‌گردانم؛ چه عدالت‌گشایی است. کسی که عدالت او را به مضیقه و فشار گذارد، بیدادگری البته بیشتر دچار فشارش خواهد کرد؛ بنابراین نگاه برابری به انسان‌ها ناشی از نگاه کریمانه به انسان‌هاست. اجرای عدالت نیز به انسان‌ها کرامت می‌بخشد؛ به عبارت دیگر عدالت و کرامت لازم و ملزوم یکدیگرند. چنانچه سیره رفتاری امام علی(ع) بر مبنای عدالت ورزی و کرامت بخشی استوار بود.

بر این اساس از نظر رویکرد کمی روش تحلیل محتوا در خلال نامه‌ها حداقل ده بار درباره انصاف و سیزده بار درباره عدالت سخن به میان آمده که ۷۲ درصد از آن‌ها در نامه به مالک اشتر است. این ارقام نشان می‌دهد متن مکاتبات زمینه‌ساز ایجاد گفتمان عدل و انصاف در ذهن کارگزاران حضرت علی(ع) بوده است. (نوبری و یعقوبی هیق، پیشین: ۵۱) از نظر رویکرد کیفی روش تحلیل محتوا، در زمینه سیاست جنایی علوی، امیرالمؤمنین(ع)، علاوه بر تکلیف دولت به پاسداری از عدالت و در نتیجه واکنش در برابر رفتارهای ناقض عدالت، به مقوله مشارکت اجتماعی که در شمار حقوق و تکالیف اجتماع است، تأکید نموده است. در این زمینه امام(ع) در نامه خود به مالک چنین می‌فرماید: «اگر رعیت بر تو گمان ستم برد عذر خود را آشکار با آنان در میان بگذارد و با این کار آنان را از بدگمانی‌شان خارج کن که بدین رفتار خود را به عدالت خوی و عادت می‌دهی... آنان را به حق استوار می‌کنی» (نامه/۵۳). از این رو در سیاست جنایی علوی با تأکید بر گفتمان امر به معروف و نهی از منکر که ترجمان اخلاق مسئولیت است به معنای آن است که سیره علوی به کنترل اجتماعی از طریق افکار عمومی اهمیت می‌دهد به عبارت دیگر شرکت دادن جامعه مدنی به خصوص مردم در این پروسه، صرف‌نظر از نشان دادن کارایی مردم در این عرصه، خود به این معناست که پیشگیری و حتی تأمین امنیت به این گروه از جامعه نیز برمی‌گردد (حسینی و محمود سلطانی، ۱۳۹۵: ۱۸۶)؛ بنابراین سیاست جنایی علوی را می‌توان قلمروی مشارکتی دانست.

۲-۲. راهبردهای پیشگیرانه در گفتمان سیاست جنایی علوی

حضرت علی(ع) در دوران حیات پربار خود سیاست‌هایی برای مقابله با بزه‌کاری در قالب پیشگیری از جرم اتخاذ نموده است. بدین ترتیب در دو مبحث، مبحث نخست پیشگیری وضعی در گفتمان سیاست جنایی علوی و در مبحث دوم پیشگیری اجتماعی در گفتمان سیاست جنایی علوی مورد تبیین و تحلیل قرار می‌گیرد.

۱-۲-۲. پیشگیری وضعی در گفتمان سیاست جنایی علوی

بسیاری از تدابیر و راهکارهای این نوع پیشگیری از صدر اسلام و در گفتمان سیاست جنایی علوی مورد توجه قرار گرفته است. در این نوع پیشگیری با تغییر وضعیت‌های پیش از جرم یا تحدید فرصت‌های ارتکاب جرم و مشکل کردن تحقق این فرصت‌ها به نتیجه می‌رسد (حق محمدی فرد، ۱۳۹۳: ۹۲). جلوه‌های سیاست جنایی پیشگیرانه با رویکرد وضعی در سیره امام علی(ع) با نگاهی بر نهج البلاغه به نحو ۱- پیشگیری وضعی ناظر بر بزهکار و ۲- بزه دیده و ۳- محیط و محافظت از آماج‌های جرم صورت می‌پذیرفته است. در این راستا در قسم اول در سیاست جنایی علوی، اولاً برای از بین بردن بزهکاری،

پیشگیری وضعی مورد توجه قرار گرفته و به عنوان مثال، نگهداری و خرید و فروش و معاملات و کسب‌هایی که مستعد کننده زمینه بزهکاری بوده، مورد جرم انگاری قرار گرفته است. امام علی(ع) در کلام خویش، مشاغلی که موجب پیدایش جرم و فساد هستند را ممنوع دانسته، می‌فرماید: خداوند هرگونه شغلی را که فساد و تباهی از آن می‌شود حرام دانسته است و ثانیاً در سیاست جنایی امام علی(ع) معرفی مجرمان خطرناک در راستای پیشگیری وضعی مورد تأکید قرار داده است. آن حضرت در این زمینه فرمودند: «بر شهود کذب حد جاری می‌شود که میزان معینی ندارد و بر عهده امام است و درملاً عام عبور داده می‌شوند تا از شناخته شده مجدداً ادای شهادت نمایند» (میرخلیلی، ۱۳۸۵: ۱۹۷). با عنایت به مطالب فوق در سیره امام علی(ع) تدابیری پیشگیرانه در جهت امنیت بخشیدن به جامعه و در مورد پیشگیری از لغزش‌های احتمالی کارگزاران و مردم بوده که به نحو جرم انگاری انحرافات نمود داشته و موجب باز سازی و بازپروری اجتماعی بزهکاران می‌گردد. در قسم دوم در گفتمان سیاست جنایی علوی، عنایت ویژه نسبت به بزه دیده در امر پیشگیری در موارد فراوانی، مورد تأکید قرار گرفته است، اولاً امیرالمؤمنین علی(ع) در راستای ممانعت از بزه دیدگی در خطبه‌ی ۲۹ می‌فرماید: «لَا يَمْنَعُ الضَّيْمُ الدَّلِيلَ وَ لَا يُدْرِكُ الْحَقُّ إِلَّا بِالْحَجْدِ؛ بدانید که افراد ضعیف و ناتوان هرگز نمی‌توانند ظلم و ستم را دور کنند و حق جز با تلاش و کوشش به دست نمی‌آید.» از تعبیر امام(ع) مشخص می‌گردد، راه آزادی و نجات نظاره‌گر بودن صرف نمی‌باشد، بلکه عکس‌العمل در مقابل بزهکار که خود موجب پیشگیری از جرم علیه خود خواهد شد، می‌شناسد. ثانیاً امام علی(ع) در غررالحکم (حدیث/۲۹۷۷) حمایت از افراد بزه دیده را در جهت ممانعت از بزه دیدگی نه تنها از تکالیف افراد جامعه می‌داند و می‌فرماید: «أَحْسَنُ الْعُدْلِ نُصْرَةُ الْمَظْلُومِ؛ بهترین عدالت یاری مظلوم است.» بلکه مجوز دفاع را برای بزه دیده از جرم نیز با اجتماع شرایطی مورد شناسایی قرار داده که امروزه از آن با عنوان دفاع مشروع نام برده می‌شود. در قسم سوم در گفتمان سیاست جنایی امیرالمؤمنین(ع) ابتدا محیط به‌عنوان یکی از عوامل خاص مؤثر بر بزهکاری مورد توجه قرار گرفته و تأکید بر تغییر شرایط محیط‌های بزهکارانه و حذر داشتن افراد از حضور در این محیط‌ها از جمله تدابیر آن امام(ع) بوده است، از جمله آن امام محیط‌هایی را که در بازار به‌عنوان یکی از زمینه‌های انحراف و مزاحمت برای دیگران بوده است دستور دادند آن جایگاه را خراب کنند و در روایات متعدد دیگر نیز آمده است که آن حضرت نشستن در معابر عمومی را به لحاظ ایجاد مزاحمت ممنوع می‌کرد و محل‌هایی که اشخاص هرزه در آن تجمع می‌کردند را تخریب می‌کرد (همان، ۱۰۲)؛ و در این گفتمان مرحله دیگر، محافظت از آماج‌های جرم است. در سیاست جنایی پیشگیرانه علوی، اختلاط زن و مرد نامحرم را یکی از زمینه‌های وقوع بزهکاری دانسته و در راستای حرمت اختلاط زن و مرد نامحرم، می‌فرماید: «اختلاط و گفتگوی مردان با زنان نامحرم سبب نزول بلا و بدبختی خواهد شد و دل‌ها را منحرف می‌سازد» (بهداروند، ۱۳۸۸: ۴۶) و هم چنین در سفارش‌های خویش، به امام حسن مجتبی(ع) می‌فرماید: «گر می‌توانی کاری کن که زن تو با مردان بیگانه معاشرت نداشته باشد و هیچ چیز بهتر از خانه زن را حفظ نمی‌کند» (نامه/۳۱). با توجه به آنچه مطرح گردید، مشخص می‌شود که پیشگیری وضعی بر این مبنا استوار است که بزهکاری و بزه دیدگی

رویداد تصادفی نیست، بلکه مبتنی بر فرصت‌های موجود می‌باشد؛ بنابراین با اعمال این پیشگیری، هزینه (خطر) ارتکاب جرم را می‌توان افزایش داد (تقی‌پور، ۱۳۹۳: ۱۳۳).

بنابراین در سیاست جنایی وضعی کرامت مدار در سیره امام علی(ع)، از طرفی به دلایل و عوامل وقوع جرم اعم از اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و حتی ژنتیکی و تأثیر آن بر وقوع جرم و همچنین محیط و وضعیت فرد در معرض بزه‌کاری و بزه دیدگی توجه و تأکید فراوان نموده و از طرف دیگر، انسان را دارای مسئولیت و پاسخگویی اعمال خویش می‌داند و با تدوین سیاست جنایی پیشگیرانه وضعی سنجیده در راستای کاهش پدیده مجرمانه از طریق از بین بردن فرصت‌های ارتکاب بزه می‌باشد.

۲-۲-۲. پیشگیری اجتماعی در گفتمان سیاست جنایی علوی

در سیره امام علی(ع) پیشگیری اجتماعی در واقع یکی از ابزارهایی است که دولت‌مردان برای ایجاد عدالت و تعادل در جامعه مورد توجه قرار می‌دهند. حضرت معتقدند در جامعه طبقات مختلف اجتماعی وجود دارد و وظیفه حاکم عادل برای ایجاد عدالت اجتماعی ایجاد هماهنگی و تعادل بین این طبقات است (کارخانه و موسیوند، ۱۳۹۵: ۸۳). در مبحث پیشگیری اجتماعی در سیره امام علی(ع)؛ نقش امر به معروف و نهی از منکر و آگاهی دهی حاکمیت به مردم مورد تبیین قرار خواهد گرفت.

۱-۲-۲-۲. نقش امر به معروف و نهی از منکر در پیشگیری از جرم

فریضه امر به معروف و نهی از منکر در دین اسلام، به دلیل اهمیت فردی و اجتماعی آن از فروع دین محسوب می‌شود؛ تا آنجا که ترک این واجب الهی، می‌تواند نتایج زیانباری در جامعه به وجود آورد. قرآن کریم در آیات ۷۱ و ۱۱۲ سوره توبه، فریضه امر به معروف و نهی از منکر را از شاخصه‌های برجسته و مسلم جامعه اسلامی اعلام می‌کند (وحیدی و شیدائیان و همکاران، ۱۴۰۰: ۴۷). از این رو، امام علی(ع) اجرای این دستور الهی را عامل سعادت اجتماع و ترک آن را موجب تباهی آن دانسته و اهمیت و ضرورت اجرای این فریضه الهی در جامعه اسلامی تأکید کرده و به مردم از عواقب وخیم ترک آن هشدار داده‌اند. از نظر امام علی(ع) انجام دادن این فریضه اجتماعی موجب اصلاح جامعه می‌شود. ایشان در این باره می‌فرمایند: «خداوند متعال فرمان دادن به کارهای پسندیده را برای اصلاح عوام و سوق دادن آن‌ها به راه رستگاری و سعادت واجب کرد. همین‌طور نهی از منکر و بازداشتن از کارهای ناپسند را واجب فرمود تا از کارهای ناشایست و ارتکاب معاصی کم‌خردان جلوگیری شود.» در جای دیگری آورده‌اند: «خداوند امر به معروف را برای اصلاح کار عموم مردم و نهی از منکر را برای بازداشتن بی‌خردان واجب گردانید» (حکمت/۲۵۲) بنابراین، اصلاً شأن امر به معروف و نهی از منکر شأن احیای واجبات دیگر و ازاله و ریشه کردن محرّمات است. این شأن مختص این دو واجب است و هیچ واجب دیگری چنین خصوصیت و نقشی ندارد. البته سایر فرایض به‌طور غیرمستقیم ممکن است در انجام دادن واجبات و ترک محرّمات نقش داشته باشند، اما ایفای نقش مستقیم در این زمینه از اختصاصات امر به معروف و نهی از منکر است (مولوی، ۱۳۹۵: ۶۰).

بنابراین از ویژگی‌های مهم سیاست جنایی علوی مشارکتی بودن آن است و لزوم جلب همکاری یکی از مقدمات ضروری و شاید مبنایی‌ترین مقدمه برای طراحی و اجرای یک برنامه موفق برای پیشگیری از جرم در هر شکل و نوع آن است. امر به معروف و نهی از منکر یا همان نظارت عمومی همان مشارکت مردمی می‌باشد که افراد باید مراقب اعمال یکدیگر بوده و در جلوگیری از وقوع جرایم تلاش کنند؛ بنابراین در این‌گونه سیاست جنایی مشارکتی قبل از آن‌که جرمی به وقوع بپیوندد دخالت مردم قابل مشاهده است و از ظرفیت آنان برای جلوگیری از ارتکاب آن برای جلوگیری از ارتکاب جرم استفاده می‌شود (نادری و عباسی و همکاران، ۱۳۹۹: ۱۹۰۴). البته در این سیاست صرفاً به جنبه نهی از منکر متمرکز نگردیده بلکه به امر به معروف و توأسی به حق در جامعه نیز به همان میزان توجه نموده است.

۲-۲-۲-۲. نقش آگاهی‌دهی حاکمیت به مردم در جهت پیشگیری از جرم

راهبرد آگاهی‌بخشی، نقش عمده‌ای بر بزهکاران بالقوه دارد؛ و اثربخشی آن بر «وجدان» بزهکار بالقوه است به‌گونه‌ای که با آگاه‌سازی او از بایدها و نبایدهای اخلاقی و تأکید بر اخلاقیات به وی در تصمیم‌گیری میان خوب و بد کمک می‌کند و او را از ارتکاب جرم منصرف می‌گرداند. افزایش سطح آگاهی، مسؤلیت‌پذیری فرد را بالا می‌برد و او را از پیامدهای نقض رفتارهای مورد انتظار مطلع می‌نماید و از همه مهم‌تر موجب بیدار کردن حس حساسگری در او می‌گردد. چنانکه او را در مقام حساسگری و سنجش میان سود و زیان عمل خود قرار می‌دهد (کلانتری و نوری، ۱۳۹۶: ۹۲). در سیره امام(ع)، مبارزه با نادانی جزو اساسی‌ترین برنامه‌های پیشگیری از انحراف و تباهی است. اولویت انجام این مهم بدان سبب است که حضرت، نادانی را به‌صراحت، ریشه هر بدی و منبع و معدن آن می‌داند. امام از سویی حکومت را به تعلیم دادن و آگاهی بخشیدن به مردم موظف می‌کند و این را از حقوق شهروندان بر حکومت می‌داند و در جای دیگر، منظور خویش از این دانش را تفسیر می‌کند: «بر امام و حاکم لازم است که معیارهای اسلامی و ایمان را به مردم تحت سرپرستی خویش بیاموزند.» از سوی دیگر ایشان، متفکران را به نشر دانش خویش و کوشش در جهت او تعلیم مردم می‌سازد و سرانجام یکایک مردم اجتماع را به دانش‌آموزی و کسب اطلاعات لازم سفارش می‌کند و آن را فریضه‌ای بزرگ می‌شمارد «یا دانا باش یا جوینده دانایی و جز این دو مباحث که نابود خواهی شد» (محمد تمیمی، ۱۳۹۰: ۳۱). با عنایت به آموزش و آگاهی در اجتماع در سیره امام علی(ع) ضمن اینکه از راهکارهای پیش‌گیری اجتماعی نسبت به بزه دیدگان می‌باشد، می‌تواند به حل ریشه‌ای معضل بزه‌کاری نیز کمک نماید. نقش آگاهی‌دهی حاکمیت به مردم در جهت بهبود بخشیدن به شرایط و اوضاع و احوال فکری، از مهم‌ترین زمینه‌های خنثی‌سازی بزه‌کاری و این مسؤلیت بر عهده یکایک جامعه اسلامی نسبت به دیگران نیز است.

بدین ترتیب، با عنایت به تحلیل بایسته‌های پیشگیری از جرم، سیاست جنایی علوی مزین به مبانی ارزشی مستحکمی است که الگوگیری از آن مبانی؛ در پیشگیری از جرایم بسیار مؤثر خواهد بود (موسوی و همکاران، ۱۴۰۲: ۱۰۳).

۳-۲. اصول دادرسی کیفری منصفانه در گفتمان سیاست جنایی علوی

اصول دادرسی کیفری منصفانه در گفتمان سیاست جنایی علوی متعدد بوده که با بررسی آموزه‌های علوی مشخص می‌گردد آن امام(ع) با رویکردی نو، موجبات تحول دادرسی عادلانه را فراهم نمودند. در این مبحث به بررسی سیاست جنایی علوی در فرایند کیفری پرداخته می‌شود.

۱-۳-۲. استقلال و بی‌طرفی مقام قضایی

سلامت امر قضا، منوط به استقلال قاضی و استقلال وی، منوط به تأمین عوامل استقلال اوست. امیرالمؤمنین(ع) که مبین و مفسر اهداف شریعت مقدس اسلام است در فرمان خود به مالک اشتر می‌فرماید: «حقوق قاضی را افزون کن و آن قدر به او ببخش که فقر او را برطرف و نیاز او به مردم را کم کند و او را در قلمرو فرمانروائی‌ات چنان مقام و منزلتی ببخش که هیچ‌یک از خواص و نزدیکان تو در آن منزلت و مقام طمع نبندد تا در اوج آن مقام شامخ از اندیشه مکر و سعایت بداندیشان ایمن باشد و نامان را فرصت فتنه درباره او دست ندهد و او را نزدیک خود بنشان و قضاوت او را امضا و حکمش را اجرا کن و پشتیبان او باش» (نامه/۵۳).

همچنین اصل بی‌طرفی از نگاه سیاست جنایی علوی در کنار علم قاضی، معرفت باطنی و جلوگیری از پیش‌داوری نیز برای دادرسی لازم است که این امر سبب صدور حکم واقعی و برقراری عدالت خواهد شد. در خصوص لزوم رعایت بی‌طرفی در امر قضاوت قضیه مشهور قضاوت قاضی منصوب امیرالمؤمنین(ع) بین ایشان و شخص یهودی که برخورد تبعیض‌آمیز قاضی مورد نهی امام قرار گرفت و قاضی ملزم به بی‌طرفی گردید و در رسیدگی خود رعایت بی‌طرفی را نمود و حکم خود را علیه امیرالمؤمنین صادر کرد (حاجی‌محمدی و افتخار جهرمی و همکاران، ۱۳۹۷: ۳۹)؛ بنابراین رفتار بی‌طرفانه قاضی در حین دادرسی در سیاست جنایی علوی در کلیه دادرسی‌ها ضروری است چراکه در غیر این صورت عدالت به‌عنوان رکن ذاتی دادرسی کنار گذاشته و دیگر رسیدگی صورت گرفته شایسته عنوان دادرسی نیست.

۲-۳-۲. ضرورت رعایت اصل برائت

اصل برائت یکی از اصول و قواعد بنیادین محاکم جزایی است که از حقوق شهروندان در برابر قدرت‌طلبی‌های قوای حاکمه حمایت می‌کند. هرچند ممکن است در عالم واقع متهم حقیقتاً مرتکب جرم شده است باشد امام به جهت فقدان دلیل و مدرک و ایجاد شبهه و شک در بزهدار بودن متهم، بنا بر اصل عدم بزهداری حکم بر برائت وی صادر می‌نماییم. برائت متهم قبل از اثبات محکومیت او از شاخصه‌های عدالت قضایی نزد امام علی(ع) به‌ویژه در موارد حقوق الله است. در این موارد، حد یا شبهه رفع می‌شود و جز بینه، حد اجرا نمی‌شود و متهم ملزم به سوگند نیست. (بنان، ۱۳۹۷: ۲۰) در سیره امیرالمؤمنین(ع) روایت «إِنِّي لَا آخُذُ عَلَى التَّهْمَةِ، وَلَا أَعاقِبُ عَلَى الظَّنِّ» بیانگر حاکمیت مطلق اصل برائت است. در امور کیفری به این معنا است که من به خاطر تهمت کسی را بازخواست قرار نمی‌دهم و باوجود گمان و ظن، کسی کیفر نمی‌کنم. معنای این کلام این است که بی‌گناهی همه مردم اصل اساسی است و اگر کسی متهم به ارتکاب جرمی شده یا مورد ظن و گمان واقع شده و احتمال داده شود اقدامی علیه

قوانین عمومی کرده باشد، به سبب تهمت و گمان مورد مؤاخذه و کیفر قرار نمی‌گیرد بلکه همچنان بی‌گناه شناخته خواهد شد تا آنکه بزهکاری وی ثابت شود و امام(ع) در جای دیگر می‌فرماید: «اگر علیه کسی حجت و دلیلی ندارید، او را معاف و معذور بدانید» (جرداق، ۱۳۷۹: ۹۸۶). با عنایت به اصل برائت در سیره امام علی(ع) که مبین و متضمن حسن نیت به رفتار اجتماعی دیگران و پرهیز از بدگمانی و سوءظن به افراد و احترام به آزادی‌های مشروع و حقوق شهروندی است، عبارت است از اینکه محکوم کردن متهم به کیفر به هر شیوه و وسیله‌ای، بانام و عنوان دلیل پذیرفته نیست و متهم به‌عنوان جزئی از اجتماع دارای حقوقی است که یکی از آنها، تحصیل دلیل علیه او به شیوه‌ای کاملاً قانونی و انسانی است.

۳-۳-۲. رعایت اصل فردی کردن مجازات

اصل فردی کردن مجازات‌ها به‌عنوان یکی از اصول مترقی حاکم بر مجازات‌ها است که به تطبیق هرچه بیشتر کیفر با شخصیت مرتکب کمک می‌کند، درواقع این اصل عبارت است از اعمال و اجرای مجازاتی متناسب با شخصیت و ویژگی‌های جسمانی، روانی و اجتماعی فرد مجرم که حسب مورد منتهی به تشدید و تخفیف مجازات می‌شود. در سیره امام علی(ع) شیوهی مقابله با متهمان، پیرو دیدگاهی است که در آن می‌بایست به رکن روانی و ذهنی متهم عنایت داشت. آن امام مجرم را انسانی متعارف و مستحق مؤاخذه، اما سزاوار رحمت و شفقت می‌داند و بزهکاری را امری عارضی می‌شمارد، نه ذاتی (میر خلیلی و حاجی‌ده‌آبادی، ۱۳۸۷: ۳۸۳). امام(ع) مجازات بیماران، زنان حائض، مستحاضه، حامله را به تأخیر می‌انداختند و می‌فرمودند چهار دسته از زنان تا وقت معینی به تأخیر انداخته می‌شود: زن مستحاضه، حائض و نفاس تا پاک شود و زن آبستن تا فرزندش را بزاید (مغنیه، ۱۳۷۹: ۲۵۹).

بنابراین در سیاست جنایی علوی با توجه به‌قاعده (التعزیر بما یراه الحاکم)، قاضی با استفاده از اختیارات معین و اختیارات کلی که به وی تفویض گردیده و با عنایت به مطالعه اوضاع و احوال ارتکاب جرم، شخصیت و سوابق بزهکار، با اعمال کیفیات مخففه یا مشدده درباره بزهکار، هدف‌های بازدارندگی، اصلاحی و تربیتی را بر مجازات مترتب کرده و مجرم را باز سازگار می‌نماید.

۴-۳-۲. علنی بودن محاکمات

علنی بودن دادرسی یکی از مهم‌ترین تضمینات دادرسی عادلانه به‌ویژه در رسیدگی‌های کیفری است. مراد از علنی بودن دادرسی عدم ممانعت از حضور مردم در جلسات دادگاه و اطلاع آن‌ها از کم و کیف دادرسی است. امام علی(ع) جلسات دادرسی و محاکمه افراد را در مسجد جامع کوفه ترتیب می‌دادند. همچنان که مؤلفان نظام دادرسی اسلامی استنباط کرده‌اند، فلسفه جلسات دادرسی در مسجد، رعایت اصل علنی بودن رسیدگی و تسهیل حضور مردم در جلسه دادرسی بوده است. (موسوی، ۱۴۱۹: ۱۱۵) امیرالمؤمنین در خصوص دادرسی شریح قاضی در منزلش به وی دستور می‌فرمایند: ای شریح برای قضاوت در مسجد بشین، این میان مردم عادلانه‌تر است. برای قاضی ضعف است که در خانه‌اش قضاوت کند. (تمیمی مغربی، ۱۳۸۵: ۵۳۴) منطوق این سخن باوجود فعل امر یک قرینه لفظیه است که صراحتاً دلالت بر لزوم علنی بودن دادرسی است. با نگاه واقع‌بینانه، اصل مذکور نه‌تنها منافی کرامت انسانی نیست، بلکه به

جرات می‌توان گفت برای حفظ کرامت انسانی هم که شده، دادرسی‌ها باید علنی بشود. بدون شک تا جایی که دلیلی برخلاف کرامت انسانی نباشد، باید بر مبنای آن حکم کرد. «در این صورت نقش اصل کرامت مانند اصل برائت خواهد بود و در مواردی مطابق اصل کرامت حکم می‌شود که دلیل بر عدم کرامت در میان نباشد» (احمدی، ۱۳۹۰: ۶۲).

از این رو علنی بودن محاکمات در سیاست جنایی علوی در فرایند کیفری بر استقلال قضایی استوار بوده و خصوصی برگزار شدن جلسات محاکمه موجبات وهن و خفت قاضی و نظام قضایی می‌باشد و این اصل را می‌توان بر مبنای قاعده «کل ما حکم به العقل، حکم به الشرع» توجیه کرد، زیرا این اصل، قاعده عقلی است که شرع به واسطه پذیرفتن عقل، آن را پذیرفته است.

۵-۳-۲. ممنوعیت شکنجه و آزار

به‌طور کلی تعذیب و ایذاء انسان نسبت به انسان دیگری به‌عنوان اولی در شرع حرام بوده و نزد عقل و عقلاً قبیح و ظلم است و بنابراین هیچ‌کس نباید دیگر افراد بشر را به هر شکلی مورد عذاب و اذیت قرار دهد. بدین ترتیب به دلیل حفظ کرامت انسانی، مجازات‌های غیرانسانی و تحقیرکننده طرفداران خود را از دست داده است. به‌طور کلی پیشگیری کیفری زمانی عادلانه و منصفانه خواهد بود که با رعایت کلیه موازین حقوق بشر انجام شود. در این مورد از امام علی(ع) می‌فرمایند: «من هیچ‌کس را به‌صرف اتهام دستگیر نمی‌کنم و به دلیل ظن و گمان کسی را مجازات نمی‌کنم (الثقفی، بی‌تا: ۳۷۱/۱) و در جای دیگر «علی بن محمد بن بندار، عن احمد بن ابی عبدالله، عن ابیه، عن ابی البختری، عن ابی عبدالله (علیه‌السلام): انّ امیرالمؤمنین (علیه‌السلام) قال: من اقر عند تجرید او تخویف او حبس او تهدید، فلا حد علیه» (کلینی، ۱۴۰۷: ۲۶۱)؛ ابوالبختری از امام صادق(ع) روایت کرد که فرمود: امیرالمؤمنین(ع) فرمود: کسی که موقع تجرید (برهنه کردن و تهدید به تازیانه زدن) یا تخویف یا حبس یا تهدید، اقرار کند حدی بر او جاری نمی‌شود. عن اسحاق بن عماره عن جعفر، عن ابیه، أن علیاً(ع) کان یقول: «لاقطع علی احد یخوف من ضرب و لاقید و لاسجن ولا تعنیف...» (عاملی، ۱۳۹۷: ۴۹۸)؛ اسحاق بن عمار از جعفر و او از پدرش و وی از علی(ع) نقل می‌کند که فرمود: دست متهمی که به‌نوعی از زدن ترسانیده شود قطع نمی‌شود، همچنین نمی‌شود او را در زنجیر کرد یا زندانی و شکنجه نمود».

براین اساس حتی در مواردی که ظن قوی بر ارتکاب جرم یا دلیل انجام عمل وجود داشته باشد شکنجه برای کسب اقرار فاقد توجیه است و مجوز ایذاء متهم نیست. به عبارتی شکنجه مطلقاً ممنوع است، علاوه بر این دلایل فقها اجماع را نیز به‌عنوان دلیل ممنوعیت شکنجه مورد استناد قرار می‌دهند. (محمدی، ۱۳۷۷: ۱۷۲؛ نجفی، ۱۳۶۷: ۷۴/۲۲)

بنابراین با عنایت به کرامت و منزلت انسانی، سیاست جنایی علوی در فرایند کیفری، تحمیل هرگونه ایذاء و رنج بر دیگری را اگرچه به‌صورت خفیف‌ترین وجه ممکن باشد مؤکداً ممنوع ساخته و ارتکاب هر رفتار که مغایر با شأن و منزلت انسان باشد مورد نهی شدید قرار داده است، از این رو شکنجه و هتک حرمت و حیثیت متهمان در سیره علوی ممنوع می‌باشد.

۶-۳-۲. اصل مساوات

یکی از مؤلفه‌های دادرسی عادلانه و شرط لازم تحقق آن، اصل مساوات در دادرسی است. در این خصوص امیرالمؤمنین می‌فرماید: شایسته نیست قاضی به یکی از طرفین توجه داشته باشد و به طرف دیگر بی‌توجه باشد، قاضی باید نگاهش را عادلانه میان طرفین تقسیم کند و اجازه ندهد یکی از طرفین نسبت به دیگری اظهار سلطه و دست‌درازی کند. به تعبیر حضرت: «کسی که گرفتار قضاوت و داوری بین مردم می‌شود باید در اشاره و نگاه کردن و وضع نشستن بین آنان یکسان رفتار کند» (صدوق، ۱۴۱۳: ۱۴/۳). در روایت دیگر از امام علی (ع) خطاب به شریح آمده است: «میان مسلمانان در نگاه کردن و در محل نشستن، مساوات را رعایت کن تا از نزدیکان تو به ظلم تو طمع نکنند و دشمنان از عدل تو ناامید نگردند» (عاملی، ۱۴۱۴: ۱۵۵). با عنایت به روایات فوق در سیره علوی رعایت تساوی فی‌مابین متداعیین از مسلمات بوده و از تضمینات دادرسی عادلانه محسوب می‌گردد.

نتیجه‌گیری

از تحلیل مباحث مطرح‌شده در این پژوهش، پیرامون موضوع کرامت انسان با تأکید بر گفت‌مان سیاست جنایی در سیره امام علی (ع)، به‌ویژه در حوزه سیاست جنایی پیشگیرانه و دادرسی کیفری منصفانه، نتایجی حاصل می‌شود که عبارت است از: الف: در سیاست جنایی امام علی (ع) پیشگیرانه در درجه نخست به پیشگیری اجتماعی و پس‌از آن پیشگیری وضعی و سپس پیشگیری کیفری عنایت و توجه می‌گردد. مهم‌ترین مؤلفه‌های پیشگیری اجتماعی عبارت است از ۱- نقش امر به معروف و نهی از منکر در پیشگیری از جرم و ۲- نقش آگاهی دهی حاکمیت به مردم در جهت پیشگیری از جرم می‌باشد. متون منعکس‌کننده سخنان و سیره امام (ع) بیانگر آن است که ایشان به موضوع پیشگیری وضعی از جرم به نحو شایسته‌ای توجه نموده است؛ جلوه‌های سیاست جنایی پیشگیرانه با رویکرد وضعی در سیره امام علی (ع) سیاست‌هایی برای مقابله با بزه‌کاری در قالب پیشگیری ناظر بر بزه‌کار و بزه دیده و اوضاع و احوال و محیط ارتکاب جرم است؛ ب: اصول دادرسی کیفری منصفانه در گفت‌مان سیاست جنایی علوی: امام علی (ع) این شخصیت عظیم تاریخ اسلام که در دوران حیات پربار خود ابعادی همه‌جانبه برای تأمین تمامی ابعاد «عدالت اجتماعی» داشته، واضح اصول مهم دادرسی کیفری است. ملاحظه منابع و متون حقوق اسلام در روش قضایی و دیدگاه‌های امام علی (ع) بیانگر این است که ایشان قرن‌ها قبل از سیر تکاملی تحول دادرسی کیفری به این اصول پایبند و بلکه واضح آن‌ها بوده است. این اصول عبارت است از اصل استقلال و بی‌طرفی مقام قضایی و اصل برائت و اصل فردی کردن مجازات و اصل علنی بودن محاکمات و ممنوعیت شکنجه و آزار و اصل مساوات؛ بنابراین در این خصوص نتیجه‌ای که حاصل می‌گردد این است که سیاست جنایی علوی، به‌صورت یک مجموعه منسجم و به‌هم‌پیوسته مورد توجه قرار می‌گیرد؛ در این صورت می‌توان یک مدل سیاست جنایی مشارکتی و مختلط (دولت-جامعوی) دارای اهداف عالی که مبتنی بر عدالت و تکامل بشری است، تعریف کرد.

پیشنهادها در این زمینه عبارت است از: ۱- مختصات کلی ترسیم نقشه راه بر اساس سیره امام علی(ع) جهت تدوین الگوی اسلامی علوی در سیاست جنایی ایران، ارائه جهان بینی توحیدی با اهتمام ویژه در تدوین و تصویب اصول دادرسی عادلانه است که با عمل بر اساس این نوع سیاست، موجبات حفظ کرامت انسانی فراهم می گردد. با توجه به مطالعات صورت گرفته، سیاست جنایی ایران که مبتنی بر احکام اسلامی بوده، به میزان قابل قبولی نتوانسته است از سیره امام علی(ع) در تدوین و تصویب قوانین و مقررات در راستای دادرسی عادلانه بهره برداری نماید که بهره مندی همه جانبه از این سیره در سیاست جنایی ایران در راستای کرامت انسانی و عدالت محوری ضرورت دارد. در این خصوص سیاست گذاران و تصمیم سازان نظام سیاست جنایی جمهوری اسلامی از جمله: رؤسای قوای سه گانه، نهادهای پژوهشی حوزه حقوق کیفری و نهج البلاغه، از جمله: مرکز پژوهش های مجلس شورای اسلامی، مرکز تحقیقات اسلامی مجلس شورای اسلامی، مرکز تحقیقات سیاست های علمی کشور، مرکز تحقیقات استراتژیک مجمع تشخیص مصلحت نظام و کلیه مراکز پژوهشی و راهبرد ساز در حوزه پیشبرد گفتمان سیاست جنایی در سیره امام علی(ع) در تمامی سطوح در کشور می باشد. ۲- بهره گیری از نهادهای ذی صلاح در امور آموزش از قبیل وزارتخانه ها و سازمان های دخیل، حوزه ها، دانشگاه ها از طریق آگاهی و بصیرت افزایی اساتید و دانشجویان و تدوین کتب آموزشی برای توسعه، ترویج و جاری سازی فرهنگ پیشگیری از جرم مبتنی بر سیره امام علی(ع). ۳- تبیین و احصاء اصول حاکم بر سیاست جنایی علوی کرامت مدار و ضمانت اجرا و جرم انگاری تخطی از این اصول.

منابع

- قرآن کریم.
- نهج البلاغه.
- آمدی، عبدالواحد بن محمد (۱۹۸۷). تصنیف غررالحکم و درر الکلم، قم: مکتب الدعایة الإسلامية.
- ابن ابی جمهور، محمد بن زین الدین (۱۴۰۵ق). عوالی الثالی العزیزیه فی الاحادیث الدینیة، ج ۲، قم: سید الشهداء.
- احمدی، محمد (۱۳۹۰). کرامت انسانی و مجازات‌های بدنی از منظر اسلام و حقوق بشر غربی، قم: انتشارات موسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی.
- بنان، ملیحه (۱۳۹۷). تطبیق آیین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲ با شیوه‌های دادرسی امام علی (ع)، پایان نامه کارشناسی ارشد حقوق جزا و جرم‌شناسی، دانشگاه پیام کرج.
- بهداروند، محمد مهدی (۱۳۸۸). مروری بر اختلاط زن و مرد در نگاه اسلام، ماهنامه پیام زن، شماره ۲۰۶، ۴۶-۵۷.
- بیگی، جمال (۱۳۹۶). جرم انگاری کتمان شهادت و چالش‌های آن در حقوق ایران، فصلنامه آموزه‌های حقوق کیفری، شماره ۱۴، ۱۴۵-۱۷۲.
- تقی‌پور، علیرضا (۱۳۹۳). پیشگیری غیر کیفری از جرم در نهج البلاغه، فصلنامه پژوهشنامه نهج البلاغه، سال ۲، شماره ۵، ۱۲۵-۱۴۰.
- تمیمی مغربی، ابوحنیفه نعمان بن محمد (۱۳۸۵). دعائم الاسلام، چاپ اول، قم: موسسه آل البیت علیهم السلام.
- ثقفی، ابراهیم بن محمد (بی تا). الفارقات، انتشارات بهمن.
- جرداق، جرج (۱۳۷۹). امام علی (ع) صدای عدالت انسانی، ترجمه سید هادی خسروشاهی، ج ۲، چ ۱۰، تهران: انتشارات شروق.
- جعفری تبریزی، محمد تقی (۱۳۷۰). تحقیقی در دو نظام حقوق جهانی بشر از دیدگاه اسلام و غرب و تطبیق آن دو با یکدیگر، تهران: دفتر خدمات حقوقی بین‌المللی ریاست جمهوری، چاپ اول.
- حاجی محمدی، اصغر، افتخار جهرمی، گودرز، جنیدی، لعیا و شهلا، مهدی (۱۳۹۷). اصل بی طرفی دادرسی و قواعد ناشی از آن، فصلنامه تحقیقات حقوق خصوصی و کیفری، شماره ۳۵، ۳۳-۴۸.
- حرالعاملی، محمد بن حسن (۱۳۹۷). وسائل الشیعه، تصحیح و تعلیق رازی، محمد، چاپ چهارم، تهران: مکتبه الاسلامیه.
- حرعاملی، محمد بن حسن (۱۴۱۴). وسائل الشیعه الی تحقیق الی تحقیق مسائل الشریعه، قم: موسسه آل بیت (علیهم السلام).
- حسینی، محمد (۱۳۹۷). سیاست جنایی افتراقی در عهدنامه مالک، حقوق اسلامی، سال پانزدهم، شماره ۵۸، ۱۴۵-۱۷۳.
- حسینی، سید حسین و محمود سلطانی، طاهره. (۱۳۹۵). مشارکت جامعه مدنی در سیاست جنایی با تأکید بر سیاست جنایی ایران، تحقیقات حقوقی تطبیقی ایران و بین‌الملل، سال ۹، شماره ۳۲، ۱۷۹-۲۱۷.

- حق محمدی فرد، زهرا. (۱۳۹۳). اصول حاکم بر سیاست جنایی اسلام با محوریت اندیشه‌های حضرت امام خمینی(س)، رساله دکتری فقه و مبانی حقوق و اندیشه امام خمینی(س)، پژوهشکده امام خمینی (س) و انقلاب اسلامی.
- دلماش مارتی، می ری. (۱۳۹۸). نظام‌های بزرگ سیاست جنایی، ترجمه علی حسین نجفی ابرنآبادی، چاپ چهارم، تهران: نشر میزان.
- دهخدا، علی‌اکبر. (۱۳۷۷). لغتنامه، چاپ دوم، تهران: انتشارات دانشگاه تهران، جلد دوازدهم.
- سرخسی، محمد (۱۴۱۴ق). المبسوط، بیروت: دارالمعرفه.
- صدوق، محمدبن‌علی بن‌بابویه (۱۴۱۳). من لا یحضره الفقیه، چاپ دوم، قم، دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم: جلد سوم.
- طباطبایی، سید محمدحسین (۱۳۷۴). تفسیر المیزان، چاپ پنجم، قم: دفتر انتشارات اسلامی.
- قربانی، ابراهیم؛ بیگی، جمال و پورقهرمانی، بابک (۱۳۹۸). مطالعه فقهی و حقوقی تأثیرگذاری افکار عمومی بر کیفرگذاری‌ها در سیاست جنایی قضایی ایران، فصلنامه علمی- پژوهشی فقه و مبانی حقوق اسلامی، سال ۱۲، ش ۴، زمستان، ۹۷-۱۱۴.
- کارخانه، جواد و موسیوند، جواد (۱۳۹۵). بررسی رویکرد کنترل اجتماعی از دیدگاه امام علی(ع)، مطالعات ادبیات، عرفان و فلسفه، دوره دوم، ش ۱/۴، ۷۴-۸۶.
- کلانتری، کیومرث و نوری، فاطمه (۱۳۹۶). عدالت محاسبه‌گر در نهج البلاغه، فصلنامه پژوهشنامه نهج البلاغه، سال ۵، ش ۱۸، ۷۷-۹۷.
- کلینی، محمدبن‌یعقوب (۱۳۹۰). اصول کافی، ج ۱، ترجمه صادق حسن‌زاده، قم: قائم آل محمد (عج).
- لازرژ، کریستین. (۱۴۰۰). درآمدی بر سیاست جنایی، چاپ دهم، مترجم علی حسین نجفی ابرنآبادی.
- لیثی الواسطی، علی بن محمد. (۱۳۷۶). عیون الحکم و المواعظ، تحقیق: حسین الحسنی البیرجندی، قم: دارالحديث.
- مجلسی، محمدباقر. (۱۳۸۶). بحارالانوار، ج ۱، تهران، دارالکتب الاسلامیه.
- محمد تمیمی، عبدالواحد. (۱۳۹۰). غررالحکم و دررالکلم، مترجمان: لطیف راشدی و سعید راشدی، قم: پیام علمدار.
- محمدی، ابوالحسن. (۱۳۷۷). قواعد فقه، تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- مطهری، مرتضی. (۱۳۹۳). عدل الهی، تهران: صدرا.
- معین، محمد. (۱۳۸۶). فرهنگ معین، ج ۱، چاپ چهارم، تهران: انتشارات ادنا.
- مغنیه، محمدجواد. (۱۳۷۹). فقه الامام جعفر الصادق، ج ۶، قم: مؤسسه انصاریان.
- مفید، ابو عبدالله محمد بن محمد بن نعمان. (۱۳۷۱). الجمل، ترجمه و تحقیق سید علی میر شریفی، قم: مکتب الاعلام الاسلامی.
- موسوی، سید رضا، بیگی، جمال و پورقهرمانی، بابک (۱۴۰۲). جلوه‌های سیاست جنایی پیشگیرانه در سیره امام علی(ع)، فصلنامه علمی پژوهش‌های نهج البلاغه، سال ۲۲، ش ۷۷.

- موسوی، محسن باقر (۱۴۱۹). *القضاء و النظام القضایی عند الامام علی(ع)*، چاپ اول، بیروت: مرکز الغدیر للدراسات الاسلامیه.
- مولوی، محمد. (۱۳۹۵). پیامدسنجی ترک فریضه امریه معروف و نهی از منکر در جامعه با تأکید بر دیدگاه امام علی(ع)، *پاسداری فرهنگی انقلاب اسلامی*، سال ۶، شماره ۱۳، ۵۵-۸۰.
- مهدوی نژاد، محمدحسین، عرب صالحی، محمد، صادقی، افلاطون و رستمی، محمد. (۱۳۹۹). نسبت سنجی میان ایمان و عقل در نهج البلاغه، *نشریه علمی اندیشه نوین دینی*، سال ۱۶، شماره ۶۲، ۱۵۷-۱۷۶.
- میرخلیلی، محمود و حاجی ده آبادی، محمدعلی. (۱۳۸۷). *دانشنامه امام علی(ع)*، چاپ چهارم، تهران، پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی.
- میرخلیلی، سید محمود. (۱۳۸۵). *پیشگیری وضعی از بزهکاری با نگاه به سیاست جنایی اسلام*، رساله دکتری حقوق جزا و جرم‌شناسی، دانشگاه تهران.
- نادری، قائم، عباسی، اصغر و اسماعیلی، مهدی. (۱۳۹۹). *سیاست جنایی مشارکتی، جامعه‌شناسی سیاسی ایران*، سال ۳، ش ۴، زمستان، ۱۸۹۱-۱۹۰۹.
- نجفی ابرنآبادی، علی حسین (۱۳۷۷). *بزهکاری، احساس ناامنی و کنترل، مجله حقوقی دادگستری*، شماره ۲۲، ۴۳-۸۴.
- ----- (۱۴۰۰). *درباره اصطلاح سیاست جنایی، در: لایزر، کریستین، درآمدی بر سیاست جنایی*، چاپ دهم، تهران: نشر میزان.
- ----- (۱۳۹۸). *سیاست جنایی: نیازپور، امیرحسن، دانشنامه علوم جنایی اقتصادی*، چاپ دوم، تهران: نشر میزان.
- نجفی، محمدحسن (۱۳۶۷). *جواهرالکلام فی شرح شرایع الاسلام*، قم: دارالکتب الاسلامیه. ج ۲۲ و ۴۱.
- نوبری، علیرضا و یعقوبی هیق، سید شهاب‌الدین (۱۳۹۹). *تحلیل محتوای نامه‌های امام علی(ع) با محور اصول حکمرانی، پژوهش‌های سیاست اسلامی*، سال ۸، ش ۱۷، بهار و تابستان، ۴۰-۷۰.
- وحیدی، عبدالملک، شیدائیان، مهدی و میرخلیلی، سید محمود. (۱۴۰۰). *مبانی و جلوه‌های قرآنی سیاست جنایی مشارکتی، فصلنامه پژوهش حقوق کیفری*، سال ۹، شماره ۳۴، ۳۱-۶۱.
- Garner, B. (2019). *Black, s Law Dictionary*, U.S.A, West Publisher.
- Kant, I. (1993). *Groundwork of the Metaphysics of Morals*, Translated by Ellington, J, Third Edition, Hackle Publishing Company, U.S.A.
- The Oxford Encyclopedic (1996). *English Dictionary*, New York, Oxford University Press.